

PAPIN UUDET VAATTEET
SUKUPUOLEN MERKITYS
SUOMEN EVANKELISLUTERILAISEN KIRKON PAPPIEN
VIRKAPUKEUTUMISESSA

Elisa Vihervaara-Räihä
Teologisen etiikan ja sosiaalietiikan tutkielma
Marraskuu 2022

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiivistelmä

Tiedekunta: Teologinen tiedekunta

Maisteriohjelma: Teologian ja uskonnotutkimuksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen asiantuntijatyön opintosuunta

Tekijä: Elisa Vihervaara-Räihä

Työn nimi: Papin uudet vaatteet – Sukupuolen merkitys Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukeutumisessa

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Marraskuu 2022

Sivumäärä: 52

Avainsanat: Vaatetus, pukeutuminen, identiteetti, sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, univormu, virkapuku

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tutkielmani käsittelee pukeutumista, vaatetusta sekä sukupuolen merkitystä pukeutumisessa eri aikakausina Euroopassa ja Suomessa. Käsittelem myös Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukuohjeistusta. Tutkimuskysymykseni on, mikä on sukupuolen merkitys pappien tämänhetkisessä virkapukuohjeistuksessa.

Kaikki ihmiset pukeutuvat tavalla tai toisella. Pukeutumisen tyyli vaihtelee eri kulttuureissa. Pukeutuminen on myös osa identiteetin ja sukupuolen ilmaisua. Suomalaisessa yhteiskunnassa jaotellaan sukupuolek binääriseen nainen-mies-jaon mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti on kuitenkin huomattavasti moninaisempia. Henkilö voi identifioida itsensä esimerkiksi muunsukupuoliseksi, sukupuolettomaksi tai intersukupuoliseksi. Muunsukupuolinen henkilö voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden tai naiseuden väliltä tai täysin binääriseen jaon ulkopuolella. Historian saatossa sukupuolia on koskenut tiukat pukeutumisäännöt, joita on valvottu jopa lainsäädännöllä. Nykyään kuitenkin pukeutuminen on vapaampaa ja pukeutua voi haluamallaan tavalla. Monissa kulttuureissa miesten pukeutuminen mielletään edelleen maskuliiniseksi ja naisten pukeutuminen feminiiniseksi. Totuttuja pukeutumisnormeja on kuitenkin alettu rikkomaa yhä rohkeammin.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukuohjeistus on määritelty erilaisiksi miespuolisille papeille ja naispuolisille papeille. Ohjeistuksessa ei huomioida sukupuolen moninaisuutta. Miespuolisille papeille virantunnukset ovat kaftaani sekä valkoinen papinpaita, papinkaulus ja liperit. Naispuolisen papin virkatunnukset ovat Kirsimari Kärkkäisen suunnittelema Valonsäde-papinjakku, valkoinen pantakauluksellinen papinpaita ja Valosäde-risti. Miespuolisten pappien tunnukset ovat helpommin tunnistettavissa papin vaatteiksi, minkä vuoksi naispuolisten pappien viran tunnukset ovat toiseuttavat. Piispat Mari Leppänen ja Kaisamari Hintikka ovat esittäneet piispainkokoukselle keväällä 2022 aloitteen virkapukuohjeistuksen muuttamisesta sukupulineutraaliksi.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. VAATETUS JA PUKEUTUMINEN	6
2.1. VAATETUS	6
2.2. PUKEUTUMINEN	9
2.3. PUKEUTUMISEN HISTORIA	12
3. PUKEUTUMINEN JA SUKUPUOLI	19
3.1. PUKEUTUMISEN VAIKUTUS IDENTITEETTIIN	19
3.2. PUKEUTUMINEN SUKUPUOLEN TUNNUSMERKKINÄ	22
3.3. SUKUPUOLIRAJOJA RIKKOVA PUKEUTUMINEN	26
3.4. UNIVORMU JA SUKUPUOLI	30
4. SUOMEN EVANKELISLUTERILAISEN KIRKON PAPPIEN VIRKAPUVUT	34
4.1. PAPIIN VIRKAPUVUN HISTORIA JA MERKITYS	34
4.2. SUOMEN EVANKELISLUTERILAISEN KIRKON PAPPIEN VIRKAPUKEUTUMISEN OHJEISTUS NYKYÄÄN	38
4.3. SUOMEN EVANKELISLUTERILAISEN KIRKON PAPPIEN VIRKAPUVUN TULEVAISUUS	42
5. LOPPUKATSAUS	45
KIRJALLISUUSLUETTELO	48

1. Johdanto

Kaikki ihmiset pukeutuvat tavalla tai toisella. Synnymme alastomina, mutta välittömästi syntymän jälkeen meidät puetaan jonkinlaiseen vaatteeseen. Tämän jälkeen käytämme vaatteita läpi elämämme aina hautaan asti. Tutkimukseni tarkastelee sukupuolten merkitystä vaateuksessa ja pukeutumisessa eri aikoina. Varsinainen tutkimuskysymykseni tarkastelee sukupuolen merkitystä Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukuohjeistuksessa. Eri kulttuurien välisten erojen tarkasteleminen pukeutumisessa olisi ollut varsin mielenkiintoista, mutta se ei ollut kuitenkaan tämän työn puitteissa mahdollista. Keskityn tutkielmassani erityisesti suomalaiseen pukeutumiseen, mutta myös eurooppalaisen vaatetuksen tarkasteleminen on oleellista, sillä monet muotivirtaukset ovat saapuneet Suomeen muista Euroopan maista.

Tutkielman toisessa luvussa käsittelen vaatetuksen ja pukeutumisen käsitteitä sekä pukeutumisen historiaa. Vaatetuksella tarkoitetaan ihmisen päällä olevia vaatekappaleita ja asusteita. Yleisemmin sana esiintyy monikkomuodossa vaatteet. Ihmiset ovat käyttäneet vaatteita tuhansia vuosia, mutta tarkkaa syytä vaatteiden käytön alkamiselle ei tiedetä. Pukeutumisen aloittamisesta on esitetty erilaisia teorioita. Erään teorian mukaan vaatteita on alettu käyttämään säädylisyyden vuoksi, jolloin on haluttu peittää intiimit ruumiinosat. Toisen teorian mukaan asia on päinvastoin, ja vaatteilla on haluttu kiinnittää huomio sukupuolielimiin. Kolmannen teorian mukaan ihmiset ovat halunneet ennen kaikkea koristautua, jonka on katsottu olevan ihmisille hyvin luontaista. Erilaisista koristautumisen keinoista uskotaan kehittyneen myös ensimmäiset vaatteet. Neljännen teorian mukaan vaatteita on alettu käyttämään suojaksi ulkoisilta haitoilta.¹ Vaatetuksella on kautta aikojen pyritty myös korostamaan ihmisten sosiaalista asemaa yhteiskunnassa.² Puvulla puolestaan tarkoitetaan yhden tai useamman vaatekappaleen muodostamaa kokonaisuutta.³ Puku voi pitää sisällään vaatteiden ja asusteiden lisäksi esimerkiksi kosmetiikan ja kehoa muokkaavat asiat, kuten implantit ja tatuoinnit.⁴ Pukeutumista voidaan tarkastella esimerkiksi pukuhistorian, sosiologian, sosiaalipsykologian, filosofian tai taiteellisen ilmaisun kautta.⁵ Muoti puolestaan on jonakin ajankohtana esiintynyt makusuunta ja suosiossa oleva tyyli, joka tarjoaa ihmisille mahdollisuuden rakentaa identiteettiään.⁶

¹ Kaiser 1997, 15–17.

² Uotila 2019, 119.

³ Puku s.a..

⁴ Utriainen 2006, 37.

⁵ Uotila 2003, 17.

⁶ Muoti s.a..

Pukeutumisen historiaa tarkastellessa käsitellään erityisesti sitä, mitkä ovat olleet muotivaatteita kussakin ajassa. Vaikka muodin syntyprosessia on vaikea selittää, sen katsotaan syntyneen Euroopassa 1300-luvulla. Siihen asti ihmiset olivat pukeutuneet yksinkertaisiin tunikoihin tai vartalolle poimutettuihin kankaisiin. Ensimmäiset yleiseurooppalaiset muotivirtaukset levisivät Espanjasta muualle Eurooppaan ja sitä kautta myös Suomeen, joka oli tuolloin vielä osa Ruotsia. Espanjalaiselle muotipuvulle oli tyypillistä räätälöidyt vaatteet sekä naisten korsetti ja pönkitetty hame.⁷ Vaatetus muuttui koristeellisemmaksi, kun muodin keskus siirtyi Espanjasta Ranskaan 1600-luvulla. Muotivirtaukset levisivät aina ylemmästä yhteiskuntaluokasta alempaan. Alempi yhteiskuntaluokka pyrki jäljittelemään ylempiarvoisten pukuja, jonka vuoksi vaatetusta alettiin säätelemään ylellisyyslainsäädännöllä. Niissä määriteltiin kullekin säädylle sopiva vaatteiden hienousaste, jota ei saanut ylittää. Vaatteet kertoivat mihin säätyyn kukin kuului, eikä säätyrajoja saanut ylittää. Suomen säätyajattelu perustui luterilaiseen opetukseen, jonka mukaan jokaisella on Jumalan säätämä paikka yhteiskunnassa. Säädyn mukaisia käytösnormeja noudattamalla ei loukannut säätyrajoja.⁸ Valtaväestö, joka kuului työväenluokkaan, pukeutui kuitenkin vähemmän koristeellisiin vaatteisiin, jotka sopivat paremmin työntekoon.⁹ Ranskan vallankumouksen jälkeen muodin keskus siirtyi Isoon-Britanniaan, jossa teollinen tekstiiliteollisuus oli kehittynyt nopeasti teollistumisen myötä. Miesten räätälöity puku nousi yleiseen käyttöön. Yhteiskunnallisen aseman sijaan arvostettiin demokratiaa ja menestystä liiketoiminnan saralla.¹⁰ Maailmansodat pakottivat myös naiset työelämään, joiden elämä oli tähän asti rajoittunut kodin piiriin. Naisten työssäkäynnin yleistyttyä 1960-luvulla, he alkoivat käyttämään yleisemmin hameen sijasta housuja. Erityisesti seksuaalisen vallankumouksen myötä vaatetus muuttui sukupuolineutraalimmaksi.¹¹ Nykyään vaatteet saavat olla rentoja ja yksinkertaisia, eikä sukupuoli tai sosiaalinen asema määrittele enää pukeutumista yhtä vahvasti.¹²

Tutkielman kolmannessa luvussa tarkastelen miten sukupuoli ja identiteetti vaikuttavat pukeutumiseen. Käsitelen myös pukeutumista sukupuolen tunnusmerkkinä sekä sukupuolirajoja rikkovaa pukeutumista. Selvitän myös, miten sukupuoli on vaikuttanut univormujen kehittymiseen. Pukeutuminen on yksi identiteetin ilmaisemisen muoto, minkä avulla ihmiset voivat ilmaista esimerkiksi arvojaan ja asteitaan.¹³ Ihmisille on tyypillistä päätellä toisten ih-

⁷ Pylkkänen 1956, 13–14; 384.

⁸ Pylkkänen 1970, 399–400.

⁹ Black et. al. 2012, 110.

¹⁰ Turunen & Niiranen 2019, 37–38.

¹¹ Black et. al. 2012, 371–374; 376.

¹² Jacobs 2019.

¹³ Honkavaara 2003, 272.

misten ulkoisesta olemuksesta, millaisesta sosiaalisesta tilanteesta kulloinkin on kysymys. Päätelmät helpottavat jokapäiväistä elämää ja vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa. Ihmiset pukeutuvat kuitenkin eri kulttuureissa eri tavoin, ja jotkut saattavat myös tarkoituksenmukaisesti rikkoa kulttuurin pukeutumismormeja. Myös se, miten sukupuolta ilmaistaan, vaihtelee eri kulttuureissa. Ihmisten on luonnollista tehdä yksinkertaisia ratkaisuja, jonka vuoksi monet myös sukupuolittavat ihmisiä heidän ulkonäkönsä perusteella. Se, miten yhteiskunnassa luokitellaan ihmiset miehiin ja naisiin, on yleensä sosiaalisesti opittua. Lapset oppivat jo varhaisessa vaiheessa sukupuolittamaan ihmisiä heidän vaatteiden ja hiustyylien perusteella. Suomalaisessa kulttuurissa naisen feminiinisyys ja miehen maskuliinisuus koetaan yleensä normina.¹⁴ Sukupuoli on kuitenkin jatkumo, johon vaikuttavat niin geneettiset, hormonaaliset ja fysiologiset ominaisuudet kuin myös psykologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset asiat. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen sisäistä ymmärrystä sukupuolestaan ja sukupuolittomuudesta. Binäärisessä määritelmässä ihmiset jaetaan miehiin ja naisiin. Ei-binäärinen henkilö ei sukupuoli-identiteetiltään sovi nainen-mies-jakoon. Hän voi identifioida itsensä esimerkiksi muunsukupuoliseksi, sukupuolittomaksi tai intersukupuoliseksi. Muunsukupuolinen henkilö voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden tai naiseuden väliltä tai täysin binäärisen jaon ulkopuolella.¹⁵ Vaatetuksella ja sukupuolella on aina ollut yhteys. Sukupuoli on vaikuttanut kautta aikojen vaatetukseen, ja vaatetus on puolestaan vaikuttanut siihen, miten sukupuolet on nähty yhteiskunnassa.¹⁶ Monet ovat kuitenkin alkaneet viime aikoina tarkoituksenmukaisesti rikkomään vaatetuksen opittuja sukupuolinormeja.

Tutkielman neljännessä luvussa pääsen varsinaiseen tutkimuskysymykseeni tarkastelemaan Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukuohjeistusta. Selvitän aluksi pappien virkapuvun historiaa, jonka jälkeen tarkastelen nykyistä virkapukuohjeistusta. Pohdin myös virkapukujen tulevaisuutta. Miespuolisten pappien käyttämä kaftaani on kehittynyt aikojen saatossa miesten arkipukuna käyttämästä puvuntakista.¹⁷ Pappisvirka avattiin vuonna 1986 myös naisille ja ensimmäiset naiset vihittiin papeiksi vuonna 1988.¹⁸ Naiset käyttivät aluksi Vuokko Nurmesniemen suunnittelemaa pukua, johon kuului yksinkertainen paita, jakku sekä hame.¹⁹ Vuonna 2010 naispuolisten pappien virkapukuohjeistus uudistettiin ja Nurmesniemen suunnittelema puku vaihdettiin Kirsimari Kärkkäisen suunnittelemaan Valonsädepukuun. Se koostuu yhden asukokonaisuuden sijaan puvustosta, jossa on erilaisia osioita, joita

¹⁴ Kaiser 1997, 34–37; 39–41; 49–51; 65–70.

¹⁵ Sukupuolen moninaisuus 2021.

¹⁶ Kaiser 1997, 13–14.

¹⁷ Piikkilä-Nieminen 1995, 64.

¹⁸ Naiset pappeina 30 vuotta s.a..

käyttäjä voi yhdistellä haluamallaan tavalla.²⁰ Tämänhetkinen virkapukuohjeistus on hyvin yksityiskohtainen, ja ohjeet on annettu ainoastaan kahdelle sukupuolelle miehelle ja naiselle.²¹ Turun arkkihiippakunnan piispa Mari Leppänen ja Espoon piispa Kaisamari Hintikka tekivät aloitteen piispainkokouksessa keväällä 2022 virkapukuohjeistuksen muuttamisesta. He esittivät ohjeistuksen muuttamista joustavammaksi ja sukupuolineutraaliksi.²² Kysyin tutkimustani varten piispojen näkemyksiä tämänhetkisestä virkapukuohjeistuksesta.

Tutkimukseen oli melko vaikeaa löytää kirjallisuutta, sillä moni teos käsittelee vaate-
tusta lähinnä muodin sekä muoti- ja vaatetus suunnittelun näkökulmasta. Sukupuolen näkö-
kulmasta pukeutumista on tutkittu varsin vähän. Kansainvälinen pukeutumisen ja muodin tut-
kimus on lisääntynyt viime aikoina. Pukeutumisen ja tekstiilien historian tutkimuksen profes-
sori Lou Taylorin mukaan tämä ei ole kuitenkaan ollut tutkimukselle ainoastaan hyödyksi.
Kun jokaisella tieteenalalla on valittu omat metodit ja kiinnostuksen kohteet, tutkimustraditi-
oiden- ja suuntausten hallitsemisesta on tullut entistä vaikeampaa. Kansainvälisesti pukeutu-
misen tutkimusta on tehty pääsääntöisesti kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin on tehty pukeu-
tumista, pukuja ja muotia käsittelevää tutkimusta, jonka tausta on taidehistoriassa ja antropo-
logiassa. Toiseksi tutkimusta on tehty myös muotiin liittyvistä kulttuurisista merkityksistä ja
muoti-ilmiöistä. Uudempi pukuhistorian ja materiaalisen kulttuurin tutkimus on pyrkinyt yh-
distämään vaatteiden materiaalien yksityiskohtien tutkimuksen yhteiskunnalliseen analyysi-
siin. Tutkimuksessa keskeistä on se, että materiaalisen kulttuurin on huomattu muodostavan
keskeisen osan ihmisten toimintaympäristöstä. Samoin sellaiset kategoriat kuten luokka, su-
kupuoli ja ikä eivät ainoastaan tule näkyviksi pukeutumisen kautta, vaan niitä rakennetaan ja
ne saavat merkityksen pukeutumisvalintojen kautta. Aikaisempi tutkimus on kuitenkin hyvin
angloamerikkalaiseen kulttuuriin keskittyvää. Suomessa vaatteiden ja pukeutumisen tutkimus
on keskittynyt taidehistorian ja kansantieteen tutkimuksen alle.²³

Riitta Pylkkäsen teoksissa *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*, *Barokin puku-
muoti Suomessa 1620–1720* sekä *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*, kä-
sitellään kattavasti Suomen pukuhistoriaa 1500–1700-luvuilla. Pylkkäsen tutkimustyö on
merkittävää, sillä teoksissa käsitellään säätyläisten lisäksi myös tavallisen kansan pukeutumis-
ta Suomessa. Teokset on kirjoitettu 1950–1980-luvuilla, mutta ne ovat edelleen alan peruste-
oksia. Käytän kyseisiä teoksia tutkielmassani käsitellessäni suomalaista pukuhistoriaa. Hyö-

¹⁹ Piikkilä-Nieminen 1995, 20.

²⁰ Poisuo 2020.

²¹ Piispainkokouksen ohje papin ja lehtorin virkapukeutumisesta 2010.

²² Piispainkokouksen pöytäkirja 5.4.2022 § 7.

²³ Turunen & Niiranen 2019, 22; 24–25.

dynnän myös kansainvälistä pukuhistoriaa käsittelevää teosta *Muoti – Tyyli ja vaatteet kautta aikojen*, jonka ovat toimittaneet Alexandra Black, Oriole Cullen, Ann Kay, Sally Regan, Shelley Tobin ja Heather Vaughan.

Käytän läpi koko tutkielman Susan B. Kaiserin kattavaa vaatetuksen sosiaalipsykologiaa käsittelevää teosta *The Social Psychology of Clothing – Symbolic Appearances in Context*. Pukeutumisen käsitettä avaavan erityisesti Terhi Utraisen kirjan *Alaston ja puettu – Ruumiin ja uskonnon ääret* avulla. Pukeutumista ja identiteettiä käsittelevässä kappaleessa olen hyödyntänyt Ritva Koskennurmi-Sivosen ja Anna-Mari Raunion toimittamaa teosta *Vaatekirja*, josta hyödynsin erityisesti Pirkko Ahoniemen artikkelia *Taidekokemuksesta Omaksi Vaatteeksi – vaatetuksen suunnitteluprosessi identiteetin rakentajana*, Satu Kivimäen artikkelia *Aikuisen naisen vaatekaappi* sekä Neene Honkavaaran artikkelia *Pukeutumisen kontekstuaalisuus*. Käytän myös Anna Niirasen ja Arja Turusen toimittamaa kirjaa *Säädyllystä ja säädytöntä – Pukeutumisen historia renessanssista 2000-luvulle*, josta hyödynnän Niirasen ja Turusen omaa artikkelia *Pukeutumisen muuttuvat merkitykset – Pukeutumisen historia ja sen tutkimus* sekä Kati Mikkolan artikkelia *Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat – Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa*. Samasta kirjasta löytyvää Arja Turusen artikkelia *Säädytöntä ja miesmäistä – Naisten housut ja sukupuolikäsityksen muutos 1900-luvulla* hyödynnän puolestani sukupuolirajoja rikkovaa pukeutumisista käsittelevässä kappaleessa. Univormujen historiaa ja käyttötarkoitusta käsittelen puolestani Jennifer Craikin teoksen *Uniforms Exposed – From Conformity to Transgression* avulla. Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapuvun historiaa käsittelen aikaisemmin mainittujen Pylkkäsen kirjojen avulla sekä Anniina Piikkilä-Niemisen tutkielman *Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien työvaatetus – Pappien mielipiteitä jumalanpalveluspuvusta ja papin virkapuvusta* avulla. Nykyistä virkapukuohjeistusta tarkastelen piispainkokousten pöytäkirjojen avulla. Kysyin myös piispojen mielipiteitä nykyisestä virkapukuohjeistuksesta, sekä piispa Leppäsen ja piispa Hintikan tekemästä aloitteesta virkapukuohjeistuksen uudistamiseksi. Hyödynnän piispojen vastauksia tutkielmani loppupuolella.

2. Vaatetus ja pukeutuminen

2.1. Vaatetus

Kielitoimiston sanakirjan mukaan vaate-sanana merkitys on ”kerralla päällä olevat tai jonkin muun kokonaisuuden muodostavat pukimet, pukineet, vaatekappaleet ja asusteet; puku, vaatekerta, vaatetus.”²⁴ Tässä ensisijaisessa merkityksessä sana esiintyy tavallisemmin monikkomuodossa vaatteet. Vaatetus on kollektiivinen ilmaus, jolla viitataan yhden ihmisen yllä olevaan vaatteiden kokonaisuuteen, toisin sanoen hänen asuunsa. Vaate- ja vaatetus-sanoja käytetään siis silloin, kun puhutaan konkreettisista, tavallisesti tekstiilimateriaaleista valmistetuista tuotteista, joita ihmiset pukevat ylleen.²⁵

Tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, kuinka kauan nykyihminen on käyttänyt vaatteita, ja minkä vuoksi niitä on alettu käyttämään. Arvioiden mukaan vaatteita alettiin käyttämään 20 000–50 000 vuotta sitten.²⁶ Myöskään tarkkaa syytä vaatteiden käytön alkamiselle ei tiedetä. Sosiaalipsykologi Susan B. Kaiser esittelee teoksessaan *The social psychology of clothing – Symbolic appearances in context* neljä teoriaa siitä, miksi ihmiset ovat aluin perin alkaneet pukeutumaan. Nämä teoriat ovat säädyllisyysteoria, säädyttömyysteoria, koristautumisteoria ja suojaamisteoria. Säädyllisyysteorian ajatuksena on, että ihmiset halusivat peittää intiimit kehonosat. Tämä teoria on hyvin kristinuskolähtöinen. Se on saanut alkunsa luomiskertomuksesta ja siitä lähtöisin olevasta näkökulmasta, että alastomuus olisi epäsiiveellistä. Tämä teoria on kuitenkin saanut kritiikkiä osakseen. On esimerkiksi todettu, että pienet lapset eivät koe alastomuutta häpeälliseksi, minkä vuoksi alastomuuden häpeäminen on sosiaalisesti opittua. Häveliäisyys koetaan myös hyvin eritavoin eri kulttuureissa. Toinen teoria on säädyttömyysteoria. Psykologi Edvard Westermarck on todennut, että ihmiset eivät ainoastaan peitä kehoaan vaan myös käyttävät vaatteita, joilla saavat vedottua toisiin ihmisiin. Tämän teorian mukaan ensimmäisiä vaatteita olisi käytetty ennemminkin suuntaamaan katse sukupuolieliimiin, kuin piittämään niitä. Psykologi Knight Dunlapin mukaan historialliset todisteet eivät kuitenkaan tue kumpaakaan näistä ensimmäisistä teorioista. Koristautumisteorian mukaan ihmiset eivät ole aluksi niinkään käyttäneet vaatteita, vaan ovat halunneet koristautua. Koristautumisen on todettu olevan hyvin luontaista ihmisille, ja ihmisten on todettu käyttäneen koriste-esineitä jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Tämä selittäisi myös pukeutumisen kulttuuriset erot. Joissakin kulttuureissa ei käytetä juurikaan vaatteita, mutta kehoa peitetään erilaisilla koriste-esineillä. Joissakin kulttuureissa koriste-esineet ovat muotoutuneet vaateiksi, jonka

²⁴ Vaate s.a..

²⁵ Koskennurmi-Sivonen 2003, 1–2.

²⁶ Steele 1989, 9.

jälkeen ilman vaatteita on alettu tuntemaan olo häpeälliseksi, ja tämä on johtanut vaatteiden käytön yleistymiseen. Näissäkin kulttuureissa kuitenkin myös vaatteita on koristeltu. Tätä teoriaa on kritisoitu sen puutteellisesta todistus pohjasta ja siitä oletuksesta, että kehon koristelu on ollut varhaista pukeutumista. Teoriassa ei kuitenkaan oteta huomioon sitä, miksi joissakin kulttuureissa olisi koristautumien muuttunut häveliäisyydeksi, mutta joissakin ei. Neljäs teoria on suojaamisteoria, jonka taustalla on tarve suojata kehoa ulkoisilta haitoilta. Alun perin on ajateltu, että suojaa on tarvittu sääolosuhteinen vuoksi, mutta Dunlapin mukaan syynä on ennemminkin ollut suojautuminen erilaisia hyönteisiä vastaan. Vaatteiden materiaalien kehittämisen myötä ihmiset huomasivat, että he pystyivät myös nostamaan omaa sosiaalista statusiaan hienommilla ja arvokkaammilla vaatteilla.²⁷

Tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen teorioiden paikkansapitävyydestä. Vaatteiden käytön syyn sijaan monet psykologit ovat keskittyneet tutkimaan, mitä tarpeita vaatteiden käyttäminen tyydyttää. Vaatteiden on muun muassa huomattu lisäävän ihmisten yhteenkuuluvuudentunnetta sekä korostavan sosiaalista statusta. Tämän lisäksi vaatteiden on katsottu parantavan kantajansa henkilökohtaista olemusta, joka puolestaan kohentaa itsetuntoa. Kaiser korostaa, että vaatteita ei kuitenkaan käytetä ainoastaan palvelemaan käyttäjänsä henkilökohtaisia, sosiaalipsykologisia tai fyysisiä tarpeita, vaan ne ovat myös yksi taiteen muoto. Tämän vuoksi vaatetuksessa ei voida ottaa huomioon ainoastaan sosiaalipsykologisia näkökulmia, vaan siihen vaikuttavat myös esteettiset ja kulttuuriset näkökulmat sekä kuluttajanäkökulma.²⁸

Tyypillisesti vaate valmistetaan kasvi- tai synteettisistä kuiduista tehdyistä tekstiileistä, mutta niihin voidaan käyttää myös esimerkiksi nahkaa, metallia tai luonnonmateriaaleja kuten puuta. Vaatetukseen luetaan erilaiset vaatteet, mutta myös asusteet ja jalkineet. Vaatteiden käyttö vaihtelee niiden käyttötarkoituksen ja esimerkiksi vuodenajan sopivuuden mukaan. Kaikki ihmiset pitävät jonkinlaisia vaatteita. Vaatetuksen tyyliin vaikuttavat esimerkiksi sosiaaliset ja kulttuurilliset tekijät, sukupuoli ja vartalotyyppi. Vaatteet ovat osa jokapäiväistä elämää ja niiden merkitys käyttäjälleen voi vaihdella suuresti. Erityyppisten vaatteiden tarpeeseen, määrään ja laatuun vaikuttavat esimerkiksi ilmastolliset olosuhteet, kulttuuri, sosio-ekonominen asema, ikä, elämäntapa, tottumukset, persoonallisuus, työ, harrastukset ja erikoistilanteet.²⁹

²⁷ Kaiser 1997, 15–17.

²⁸ Kaiser 1997, 19; 21–22.

²⁹ Anttila 2003, 31–32.

Vaatetuksen tulisi mahdollistaa käyttäjän erilaiset toiminnot. Vaatteiden toimivuus on käyttäjälleen yksi keskeinen ominaisuus. Vaatteen materiaaliset ominaisuudet tukevat, tai ainakaan niiden ei tulisi haitata sitä, mitä ihminen tekee vaatteet päällä. Vaate on silloin ihmisruumiin jatke, väline, jonka avulla toimintamahdollisuudet lisääntyvät. Voidaan myös ajatella, että vaatteet ovat ihmisen ja muun ympäristön välinen raja. Vaatteen käyttäjälle pukeutuminen on siirtymistä alastomuudesta vaetetettuun olotilaan. Alastomuudesta pukeutumiseen siirtymistä on pidetty myös kolonialismissa alkukantaisuuden ja sivistyksen, taantumuksen ja kehityksen rajana, jolloin vaate symbolisesti edustaa ihmisen ylemmyyttä. Tähän sisältyy myös näkemys alastomuuden häpeällisyydestä ja alempiarvoisuudesta. Eurooppalaisen keski-vertoihmisen on erittäin vaikea ajatella ilman voimakasta vaivautuneisuuden tunnetta olevansa ilman vaatteita sosiaalisissa tilanteissa. Vaivaton vaateettomuus sen sijaan liittyy yleensä yksityisiin paikkoihin, kuten kotiin tai saunaan.³⁰

Dualistisessa ihmiskäsityksessä ajatellaan ruumis ja sielu toisistaan erillisiksi. Dualismi on juurtunut ajatteluun niin, että monet pitävät sen ajatusta itsestäänselvyytenä. Helsingin yliopiston kuvaamataidon lehtori Pirkko Ahoniemen mukaan dualistinen ajattelu on vaateuksesta ja yleisesti ihmisten ulkonäöstä puhuttaessa arkipäivää. Tähän kuuluu ajatus siitä, että sisäinen kauneus on ulkoista jalompaa. Älykölle pukeutuminen on pelkkä pragmaattinen välttämättömyys, ja vaateuksesta kiinnostunut nähdään puolestaan vähemmän älykkäänä. Selvimmin ruumis-sielu-ajattelu näkyy uskonnollisessa pukeutumisessa, jossa vallitsee peittämissenkulttuuri. Tähän liittyy ajatuksia, joiden mukaan lihaa ei saa rakastaa, ja vaatteilla keikailu on koreuden synty ja huoruuden ensiaskel.³¹ Kristillisessä maailmassa tämä juontaa juurensa pitkälti Vanhan testamentin luomiskertomukseen, jossa Jumala loi ihmisen viattomiksi ja alastomaksi ilman häpeän tunnetta (Gen. 2:24–25). Syntiinlankeemuksen seurakusena ihmiset alkavat kuitenkin häpeämään alastomuuttaan ja koittavat peittää itsensä lehdillä. Ennen kuin Jumala karkottaa Aatamin ja Eevan paratiisista, hän valmistaa heille vaatteet nahasta (Gen. 3:7–11; 21). Tämän jälkeen alastomuus merkitsee Raamatussa lähes poikkeuksetta epätoivotua tilaa sekä surua ja häpeää.³² Etnologian emeritusprofessori Bo Lönnqvistin mukaan kreikkalaisen pukukäsityksessä vaatteiden tarkoitus oli korostaa ihmisvartalon kauneutta. Kristinuskon puolestaan on samaistanut alastomuuden epäsiiveellisyteen ja on tuominut myös kiinnostuksen vaatteita kohtaan, sillä se johtaa ajatukset syntiin.³³

³⁰ Raunio 2003, 52–55.

³¹ Ahoniemi 2003, 78–79.

³² Utriainen 2006, 34.

³³ Lönnqvist 1979, 20.

Suomen ollessa vielä sääty-yhteiskunta vaatetuksen avulla pystyttiin osoittamaan ryhmään kuulumista tai erottamaan, kuka ei kuulu johonkin tiettyyn ryhmään. Ulkoasulla ja vaatetuksella ilmaistiin kuulumista tiettyyn yhteiskunnalliseen asemaan, esimerkiksi talonpojan täytyi myös näyttää talonpojalta. Oman aseman ylittäminen sekä vaatteilla koreilu ja mah-tailu aiheuttivat kanssaihmisissä ja esivallassa paheksuntaa. Säätyjä eivät erottaneet toisistaan tietyt vaatekappaleet. Esimerkiksi kaikilla miehillä oli yllään jonkinlainen takki, mutta se, kuinka hyvin se oli tehty, mistä materiaalista se oli valmistettu, mikä oli sen rahallinen arvo ja ylellisyyden aste, erotti säädyt toisistaan. Talonpoikaisväestölle katsottiin sopivaksi vaatekan-kaaksi kotikutoinen sarka, kun taas säätyläisväestölle soveliaampi tuote oli ostomateriaalina statukseltaan arvostetumpi verka.³⁴

2.2. Pukeutuminen

Kielitoimiston sanakirjan mukaan puku on ”kokonaisuuden muodostava yhden tai useamman vaatekappaleen käsittävä, tavallisesti alusvaatteiden päällä pidettävä suurimman osan vartaloa verhoava vaatetuksen osa.”³⁵ Kyse voi olla yksi- tai moniosaisesta puvusta, jossa on kuitenkin jokin yhtenäisyys. Esimerkiksi housujen ja takin muodostama miesten puku ymmärretään pu-vuksi, vaikka sitä käytettäisiinkin ilman sanaliiton alkuosaa.³⁶ Muoti puolestaan on ”jonakin ajankohtana vallitseva makusuunta, suosiossa oleva tyyli, kuosi, yleinen tapa.”³⁷ Muoti liite-tään yleisesti pukeutumiseen, mutta myös esimerkiksi lääketieteessä, liike-elämässä ja vaika-pa politiikassa voi olla muoteja. Muoti tarjoaa yksilöille mahdollisuuden rakentaa ja ylläpi-tää identiteettiään. Muodin teemoihin voidaan myös lisätä etninen tausta, seksuaalisuus ja so-siaalinen sukupuolirooli. Monien tutkijoiden mukaan pukeutumistyylien nopea muuttuminen, eli muoti, alkoi Euroopassa 1300-luvun puolivälin jälkeen. Sitä ennen ihmiset olivat pukeutu-neet, mutta vaatteet, kampaukset ja asuteet pysyivät pitkiä aikoja muuttumattomana. Oli siis ainoastaan pukeutumista, mutta ei muotia.³⁸ Pukeutumisen historian tutkimuksessa samoin kuin antropologisessa pukeutumisen tutkimuksessa pääkäsitteeksi on vakiintunut englannin kielen sana *dress*, joka pitää sisällään kaiken vaatetuksen. Muodilla tarkoitetaan vain tiettyä muodikkaana pidettyä pukeutumistapaa. Erityisesti antropologit ovat huomanneet, että *fashi-*

³⁴ Uotila 2019, 119.

³⁵ Puku s.a..

³⁶ Koskennurmi-Sivonen 2003, 3.

³⁷ Muoti s.a..

³⁸ Koskennurmi-Sivonen 2003, 5–7.

on on eurosentriinen käsite, joka ottaa pukeutumisen lähtökohdaksi eurooppalaisen keski- ja yläluokkaisen pukeutumisen ja elämäntavan.³⁹

Humanistisessa tutkimuksessa voidaan tarkastella pukeutumista esimerkiksi pukuhistorian, vaatetuksen sosiologian, sosiaalipsykologian, filosofian tai taiteellisen ilmaisun ja suunnittelun kautta. Aikaisempi tutkimus on ollut useimmiten hyvin angloamerikkalaista. Filosofinen lähestymistapa vaatetukseen käsittelee sekä yksilöille ominaista arkista pukeutumista että yleisiä kulttuurisia pukeutumisen toimintaperiaatteita. Nämä esiintyvät ikään kuin käyttäytymiskoodeina, jotka säätelevät tapaamme pukeutua yleisesti kussakin kulttuurissa soveliaaksi koetulla tavalla elämän eri tilanteissa.⁴⁰

Helsingin yliopiston uskontotieteen professori Terhi Utraisen mukaan puku ja pukeutuminen ovat laajempia kategorioita ja käytäntöjä, joiden synonyymina käytetään myös ilmaisuasu. Vaate on yksi puvun tai asun alalaji. Jokin vaatekappale saattaa saada puvun tehtävän ja merkityksen. Pukeutumista paljon tutkineiden antropologien Mary Ellen Roach-Higginsin ja Joanne B. Eicherin mukaan puku käsittää sekä ihmisen päälle puettavat vaatteet ja asusteet että sellaiset käyttäytymiset, joiden päämäärä on muuttaa ruumiin muotoa, kuten esimerkiksi dieetti, plastiikkakirurgia ja kosmetiikka. Määritelmän piiriin mahtuu eri materiaaleista, esimerkiksi kankaasta, nahasta, muovista, metallista tai muusta materiaalista valmistetut vaatteet, samoin kuin erilaiset lisäkkeet, kuten ihovoiteet, hajusteet, peruukit, naamiot, tatuoinnit, proteesit ja implantit. Puku on myös tärkeä itsensä esittämisen symbolinen keino ja väline, eli osa ruumiinomaisia käytäntöjä ja tottumuksia. Puvun voi myös rajata koskemaan ainoastaan ruumiiseen lisättävää tai siitä poisotettavaa materiaalista lisuketta, jolloin se on lähempänä englannin *clothing*-sanana merkitystä.⁴¹ Roach-Higgins ja Eicher pyrkivät määrittelemään pukeutuneen ihmisen kokonaishahmoksi, jonka avulla voidaan myös purkamaan eurosentristä suhtautumista pukeutumiseen ja ulkoasuun.⁴²

Emmanuel Levinasin mukaan ihmisen elämä on alituista pukeutumisen ja riisumisen vuorottelua, joilla ihminen ilmaisee itseään. Ainoastaan kuollut ihminen ei enää ilmaise itseään riisumisen ja pukeutumisen vuorottelulla. Pukeutumisen ja riisumisen tapahtumissa ja merkityksissä ovat läsnä itsemme lisäksi myös toiset, eli se tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tästä syntyy myös eettinen kysymys, annammeko toistemme pukea ja riisua

³⁹ Turunen & Niiranen 2019, 29.

⁴⁰ Uotila 2003, 17–19.

⁴¹ Utrainen 2006, 37; 39.

⁴² Turunen & Niiranen 2019, 31.

omassa tahdissaan ja omalla tavallaan, vai pakotammeko heidät johonkin tiettyyn pukuun tai riistämme jonkin puvun heiltä.⁴³

Kaikissa kulttuureissa ihmiset pukeutuvat tavalla tai toisella ja lähes kaikissa yhteisöissä pukeutumista myös säädellään jollain tavalla. Puku voi yhdistää yhteisön tai ryhmän jäsenet toisiinsa ja tehdä siitä visuaalisen kokonaisuuden. Pukeutuminen voi tavoitella täysin yhdenmukaista univormua tai arvostaa hienovaraisia yksilöllisiä sovelluksia yhteisestä kaavasta. Puvun avulla ihminen luo ja säätelee identiteettiään erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Eri kulttuureissa ja sukupolvissa voidaan käsittää pukeutuminen hyvin eri tavoin. Esimerkiksi se, kuinka paljon on sopivaa paljastaa ihoa, on hyvin kulttuuri- ja kontekstisidonnaista. Jokaisella ihmisellä ja kulttuurilla on kuitenkin jonkinlainen käsitys puvusta. Tärkeää on ymmärtää ihminen olentona, joka riisuutuu ja pukeutuu ja jonka olemassaoloon nämä vaihtelut kuuluvat. Ihmiset myös arvostelevat pukeutumista ja neuvottelevat pukeutumisesta, jolloin siitä tulee myös moraalinen eli arvoasetelmia koskettava aihe.⁴⁴ Myös piispainkokouksen kysymys papin sukupuolitetuista virkapuvuista koskee mielestäni arvoasetelmia. Toinen ajankohtainen esimerkki moraalisesta vaatekysymyksestä on keskustelu musliminaisten huivinkäytöstä. Tätä tukimusta kirjoittaessani Iranissa on käynnissä suuret mielenosoitukset, joissa naiset vaativat päätäntävaltaa huivinkäytöstä itselleen.⁴⁵ Myös juutalaisissa ja kristillisissä kulttuureissa erityisesti naisen puku on ollut ankaran moraalisen säätelyn ja arvioinnin kohde. Utraisen mukaan oman kulttuurin käyttövaatteisiin liittyviä moraalisia kysymyksiä on monesti paljon vaikeampi havaita ja reflektoida, kuin vieraamman kulttuurin pukuun liittyvät. Monesti ihmiset eivät suhtaudu pukuun ainoastaan rationaalisesti ja käytännöllisesti, vaan pikemminkin päinvastoin. Pidämme joistakin puvuista enemmän kuin toisista, ja jotkut tuovat meille enemmän itseluottamusta kuin toiset.⁴⁶

Pintapuolisesti ajateltuna saattaa vaikuttaa siltä, että nykyään on mahdollista pukeutua lähes miten vaan. Pukeutuminen vaatii kuitenkin tasapainoilua, johon vaikuttaa myös sukupuoli. Naisten ja miesten vaatteet erotellaan toisistaan jo hyvin pian syntymän jälkeen. Tätä eroa myös vahvistetaan lukuisissa tilanteissa esimerkiksi taiteen ja mainonnan kuvastoissa. Eurooppalaisessa kulttuurissa monet pukeutumiseen liittyvät rajat ovat viime vuosina hälvenneet, mutta eivät kuitenkaan poistuneet kokonaan. Esimerkiksi feminiinisiksi ja maskuliini-

⁴³ Utriainen 2006, 40–41.

⁴⁴ Utriainen 2006, 44–47.

⁴⁵ Seppälä 2022.

⁴⁶ Utriainen 2006, 44–45.

siksi koettujen elementtien yhdistäminen ja niillä leikittely on yleistynyt monen pukeutumisessa.⁴⁷

2.3. Pukeutumisen historia

Vaatehistoriaa voidaan tutkia muun muassa säilyneiden vaatekappaleiden, kankaiden ja kaavojen avulla, joita mahdolliset ajan kuva-aineistot ja perunkirjoitukset täydentävät.⁴⁸ Säilyneiden eläin- ja kasvikuitujen perusteella on voitu päätellä, että eläimen nahasta ja turkiksesta valmistettuja varhaisimpia vaatteita ei leikattu tai ommeltu, vaan ne kiinnitettiin neuloilla ja nauhoilla. Neoliittisellä kaudella kehitettyjen pystykangaspuiden avulla pystyttiin valmistamaan puoliympyrän ja T:n mallisia kangaskappaleita. T-mallinen tunika säilyi hyvin pitkään monikäyttöisenä vaatteena. Tätä mekon kaltaista vaatetta käyttivät 1000-luvun alussa kaikki nykyisen Euroopan alueella eläneet, niin miehet kuin naiset. Vaikka vaateen malli oli kaikille lähes sama, kankaan laatu paljasti kantajansa varallisuusasteen. Keskiajalla ylellisiin vaatteisiin oli varaa ainoastaan varakkaalla vähemmistöllä, johon kuuluivat aateliset, kauppiat ja papisto. Tavalliset kansalaiset, kuten maanviljelijät ja käsityöläiset, pukeutuivat yksinkertaisiin vaatteisiin, joissa oli helppo työskennellä.⁴⁹

Renessanssin aikakaudella vaatteet muuttuivat vartalolle poimutetuista asuista istuviin vaatteisiin ja samalla räätälintaidot nousivat arvostukseen. Vaatteisiin tuli enemmän rakennetta, ja ne muuttuivat jäykemmäksi ja vartaloa tukevaksi. Tällä aikakaudella syntyivät ensimmäiset versiot meidän päiviimme asti säilyneistä vaatekappaleista, kuten esimerkiksi miesten housusukat, istuva jakku, päällystakki sekä naisten toisistaan erilliset yläosa ja hame. Myös housut keksittiin Euroopassa 1400-luvulla, kun sukkalahkeet keksittiin ommella yhteen siten, että myös pakarat peittyivät.⁵⁰

Riitta Pylkkäsen mukaan muotien syntyprosessia on vaikea selittää, ja monet psykologiset selitykset ovat osoittautuneet yksipuolisiksi. Euroopan ensimmäiset muotivirtaukset kehittyivät 1500-luvulla, kun Espanjan valtiollinen ja kaupallinen johtoasema vakiintui. Espanjalaisen muodin kehittymiseen vaikutti heidän asemansa valtamerten takaisen kaupan hallitsijoina. Espanjan kautta kulki paljon kysyttyjä tekstiilejä, joiden materiaalit ja värimaailmat olivat täysin uusia ja erilaisia. Espanjasta uusi pukumuoti levisi muihin Euroopan maihin, ensin kuninkaallisten keskuuteen ja tätä kautta myös muulle yläluokalle. Tavallinen kansa pääsi yleensä osalliseksi muotivirtauksista vasta siinä vaiheessa, kun yläluokka oli jo hylännyt ky-

⁴⁷ Utriainen 2006, 48–50.

⁴⁸ Pylkkänen 1956, 35.

⁴⁹ Black et. al. 2012, 14; 51; 56; 60.

seisen muodin. Sen sijaan kuninkaallisten hovien piirissä muotivirtaukset levisivät yllättävänkin nopeasti, ottaen huomioon kyseisen ajan yleisen tiedonleviämisen hitauden. Muodin nopeaan leviämiseen vaikutti muun muassa kuninkaallisten perheiden väliset avioliitot, joiden mukana muoti-ilmiöt levisivät hovista toiseen. Hovissa muotia pyrittiin seuraamaan tarkasti, sillä muodinmukaista pukeutumista käytettiin yleisesti arvoaseman arvioimiseen.⁵¹ Historiallisesti tarkasteltuna yksi pukeutumisen keskeisistä rooleista onkin ollut sosiaalisen aseman ilmaiseminen. Suomessa tämä on tarkoittanut 1900-luvun alkuun asti kirjaimellisesti säätyä, joita olivat aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat. Säätyyn tai niiden ulkopuolelle tai jonkin säätyrajojen reunoille kuulumisen määritteli pitkälti ihmisen aseman yhteiskunnassa.⁵²

Ajanjakso 1550–1620 merkitsi Suomen pukuhistoriassa siirtymistä keskiajasta uuteen aikaan. Vielä 1500-luvun puoliväliin asti suomalaisten käyttämät vaatteet olivat hyvin yksinkertaisia ja vanhoillisia. Keskiaikaista perua oleva mekkomainen vaate säilyi niin miesten kuin naistenkin vaatteena aina 1500-luvuun puoleenväliin asti. Pylkkäsen mukaan tiedot suomalaisten pukeutumisesta kyseisenä aikana ovat hyvin hataralla pohjalla. Oletus kuitenkin on, että pukeutuminen on ylimystöä myöten ollut Suomessa hyvin vanhanaikaista. Ainoastaan joillakin harvoilla, jotka olivat suoraan Ruotisin kuninkaan palveluksessa, oli mahdollisuuksia seurata hovin pukumuotia. Vasta Juhana Herttuan saapuminen Turun linnaan vuonna 1556 merkitsi Suomen valtaväen liittämistä yleiseurooppalaisen muodin vaikutuspiiriin.⁵³

Ruotsiin⁵⁴ muodikas espanjalaistyyli, joka muodostui lyhyestä tunikasta, tiukoista housuista ja muhkeasta viitasta, rantautui 1500-luvun puolivälin jälkeen. Vielä tämän jälkeenkkin porvaristo ja tavallinen kansa pukeutuivat yksinkertaisempaan keskiaikaiseen tyyliin, joka muodostui yksinkertaisesta kaavusta, viitasta tai hameesta. Asiakirjoissa mainitaan 1500-luvulla usein *kiortel* eli hame, ja se oli sekä miesten että naisten vaate. Kyseessä oli mekkomainen päällyspuku, joka oli syntynyt roomalaisen tunikan vaikutuksesta. Keskiaikainen hame häytti erityisesti sotilaiden liikkumista, ja tämä aiheutti hameen aukaisemisen edestä. Edestä aukinainen hame paljasti alla olevat vaatteet, jotka olivat alusvaatemaiset ja tiukat. Edestä auetessaan vaateen helma myös lyheni. Polviin ulottuva takkimainen vaate oli yleinen Euroopassa 1500-luvun puolivälissä, ja pitkä malli jäi vain pappien ja oppineiden vaatteeksi.

⁵⁰ Black et. al. 2012, 72; 78; 100.

⁵¹ Pylkkänen 1956, 13–16.

⁵² Turunen & Niiranen 2019, 14.

⁵³ Pylkkänen 1956, 321; 380–381.

⁵⁴ Pylkkänen käyttää kirjassaan termiä Ruotsi-Suomi, jolla kuvataan pääosin nykyistä Ruotsin aluetta sekä Ruotsiin kuulunutta nykyistä Suomea tai sen osia. Termi on kuitenkin epätarkka ja vanhanaikainen, jonka vuoksi käytän alueesta termiä Ruotsi, johon myös osa nykyisestä Suomesta kuului aina vuoteen 1809 asti.

Ruotsissa pitkä malli piti pintansa erityisesti vanhemman väestön keskuudessa aina 1600-luvun alkuun asti.⁵⁵

Keskiaikainen hame poistui myös naisten vaateuksesta 1500-luvulla, kun espanjalais-tyylinen vaatetus saapui Juhana Herttualle naitetun puolalaisen prinsessa Katariina Jagellonican mukana Ruotsiin. Tyyliin kuului pitkä kellomainen ja pökitetty hame, alaspäin kapeneva miehusta, korkea kaulus ja ylhäältä pulleat hihat. Toivottu jäykistetty yleisilme saatiin aikaan korsetilla ja pönkkähameella, jotka vaikuttivat naisten muodissa aina Ranskan vallankumoukseen asti. Aina 1600-luvun lopulle asti naisten muoti seurasi kankailtaan, kuoseilta ja muodoiltaan miesten muotia.⁵⁶

Espanjan menettäessä sekä poliittisen että kaupallisen johtoaseman Euroopassa, myös kiinnostus espanjalaiseen muotiin heikkeni. Taloudellisen johtoaseman ottivat Hollanti ja Ranska, joista erityisesti Ranska nousi muodin mahtimaaksi 1620-luvulta eteenpäin. Ranskassa syntynyt miesten takkimuoti, joka sisälsi polvipituiset housut, takin ja liivin, levisi myös Suomeen 1600-luvun loppupuolella. Asuun kuului korolliset ja koristeelliset kengät sekä säärriä verhoavat koristeelliset sukat. Myös peruukki, jonka koko kasvoi aina vuosisadan loppua kohti, oli tärkeä osa miesten pukeutumista. Ranskalainen muoti tunnettiin erityisesti koreilustaan ja runsaista koristeistaan, joita pyrittiin jäljittelemään ympäri Eurooppaa.⁵⁷

Muodin ranskalaistuessa naisten ja miesten muoti alkoivat erkanemaan toistaan. Miesten omaksuessa takkimuodin naisten muoti pysyi lähes samanlaisena. Ranskan hovietiketin vaikutuksesta hoikkuus tuli muodikkaaksi, jolloin myös korsetit kiristyivät. Pituutta korostettiin korkealla kiharakampauksella. Pukumuodille oli tyypillistä jäykkyys ja puvuissa oli hankalaa liikkua. Ylhäisönaisten elämä rajoittui kuitenkin pääosin kodin piiriin, eikä vaatteiden tarvinnut soveltua työntekoon. Ranskalainen pukumuoti omaksuttiin Ruotsissa 1600-luvun lopulla ylemmissä säädyissä. Papiston ja porvarien vaimojen tuli pukeutua säätynsä mukaisesti, minkä vuoksi heitä varoitettiin jäljittelemästä ylemmän säädyn vaatteita. Muodoiltaan porvarisnaisten vaatteet eivät juurikaan eronneet aatelisnaisten vaatteista. Erot olivat ennemminkin kankaan laadussa sekä vähäisemmässä koristelussa. Liian koreilevaa pukeutumista pyrittiin säätelemään 1600- ja 1700-luvuilla ylellisyyslainsäädännöllä. Pukuasetuksissa määriteltiin yksityiskohtaisesti kunkin säädyn jäsenille sopiva hienousaste. Syntyperä, virka tai varallisuus määrittivät mihin säätyyn kukin kuului. Hoville ja aatelisille sopiva hienous kiellettiin

⁵⁵ Pylkkänen 1956, 120; 124; 126.

⁵⁶ Pylkkänen 1956, 104; 171; 384.

⁵⁷ Pylkkänen 1956, 104; 119–121.

alemmilta säädyiltä. Ruotsissa ylellisyysasetuksissa seurattiin eurooppalaisia esikuvia ja yleensä papisto kävi kiihkeää taistelua lisääntyntä puvuilla kerskailua vastaan.⁵⁸

Valtaväestö, joka kuului työväenluokkaan, pukeutui väljempiin ja vähemmän koreileviin vaatteisiin, jotka soveltuivat paremmin arjen työhön. Pellava ja villa olivat tärkeimmät vaatetuskaikat, eikä niitä ajan ja rahan säästämiseksi värjätty. Ihmiset pukeutuivat kuitenkin niin hyvin kuin heillä oli varaa, ja arkivaatteet ommeltiin lujista ja kestävästä kankaista. Tavallisen kansan pukeutumistyyli muuttui hitaammin, sillä uusia vaatteita hankittiin vain harvoin.⁵⁹ Tavallisen kansan ei sopinut kirkon opetustenkään mukaan koreilla vaatteilla, ja kirkko kannustikin omia edustajiaan ja seurakuntalaisia vaatimattomaan, mutta asemalle sopivaan ja usein kotikutoiseen pukeutumiseen. Ihanteet ja todellisuus eivät kuitenkaan aina kohdanneet, ja vähitellen talonpoikainen pukeutuminen muuttui monipuolisemmaksi, mikä vaati myös enemmän varoja. Vaatteet olivat merkittävä osa yksilön varallisuudesta, sillä toisinaan jopa neljännes talonpojan perunkirjoitetusta omaisuudesta muodostui vaatevarastosta. Vaatteet saattoivat olla myös vainajan ainoa luetteloitu omaisuus. Vaatteisiin ei siis suhtauduttu itsestäänselvyyksinä. Niitä perittiin, muokattiin, pienennettiin, paikattiin, käännettiin, värjätettiin uudelleen ja lopuksi ne päätyivät kiertelevien lumpunkerääjien mukaan paperin raaka-aineeksi.⁶⁰

Ylellisyysasetukset sekä niistä käyty keskustelu valtiopäivillä sisälsivät yksityiskoh- taista tietoa pukeutumisesta sekä vaatteiden leikkauksista ja koristeluista.⁶¹ Ihmiset olivat sääty-yhteiskunnassa tottuneita siihen, että sosiaalisesti tärkeät kategoriat, kuten säätyasema, sukupuoli ja ikä, näkyivät eroina vaatetuksessa. Tällaisessa järjestelmässä vaatteet kantoivat sosiaalisesti merkittävää informaatiota, mutta vain silloin, kun ulkoasun totuudenmukaisuuteen saattoi luottaa. Järjestelmän riskit olivat ilmeiset. Mikäli vaatteet kertoivat, kuka ihminen oli, vaatteita vaihtamalla yksilö saattoi muuttaa statustaan, tai ainakin antaa vaikutelman siitä, että oli jotakin muuta, kuin todellisuudessa oli. Ylellisyysasetukset säädettiin, jotta näin ei pääsisi käymään. Suomessa säätypohjainen ajattelu oli vuosisatojen ajan muodostanut liiton luterilaisen opetuksen kanssa. Jumalallisen legitimaation sävyttämässä sääty-yhteiskunnassa jokaisella ryhmällä oli oma paikkansa, ja oman säätynsä käytösnormeja noudattamalla ei loukannut

⁵⁸ Pylkkänen 1970, 17; 38; 200; 207–208; 214; 219.

⁵⁹ Black et. al. 2012, 110.

⁶⁰ Uotila 2019, 119–121; 126.

⁶¹ Pylkkänen 1982, 26.

näitä rajoja.⁶² Ylellisyysasetuksia ei kuitenkaan uusittu enää vuoden 1668 jälkeen, jolloin todettiin, että muotipukujen käyttöä oli mahdotonta rajoittaa.⁶³

Vallankumouksen kynnyksellä ranskalainen ylhäisö eli aivan eri maailmassa, kuin tavallinen kansa. Tämä näkyi myös heidän ylellisessä ja näyttävässä pukeutumisessaan. Aikakauden tyyliin kuului kapeaksi kurottu vyötärö, leveät helmat, korkeat kampaukset ja suuret hatut. Aikakauden liioitellun koristeellisesta muodista tyyppillisin esimerkki on kuningatar Marie Antoinette.⁶⁴ Edellisellä vuosisadalla opittu vartalon muotoilu korsetilla ja pönkkähameella jatkui 1700-luvulla, ja niistä muotoutui säätyläisten tunnusvaate. Korsetista ja pönkkähameesta luopuminen Ranskan vallankumouksen jälkimainingeissa nousi symboliksi yhteiskuntajärjestelmän muuttumiselle. Vallankumouksen myötä myös pukumuoti muuttui, ja ajalle tyyppillinen antiikin ihannoiti näkyi vaatteissa. Tämän lisäksi pukeutumiseen vaikuttivat idän muotivaikutteet sekä J. J. Rousseau'n luonnon ja maalaiselämän ihailu. Suomessa usklassinen muotijakso jatkui myös Venäjän vallan alla vuodesta 1809 eteenpäin. Åbo Tidningar -lehdessä julistettiin vuonna 1803, että jokaisen tulisi pukeutua hillityn modikkaasti niin, että näytti miellyttävältä ja arvostetulta kanssaihmiesten silmissä.⁶⁵

Ranskan vallankumouksen jälkeen muodin keskus siirtyi Ranskasta Englantiin. Tyyli muuttui koreilevasta yksinkertaisemmaksi ja rennommaksi. Yhteiskunnallisen aseman palvonta, jota ilmennettiin myös vaatteilla, muuttui valistuksen myötä demokratian kannatukseen. Yksinkertaisiin pukuihin pukeutuvia tyylikkäitä miehiä alettiin kutsua dandyiksi. Dandy-tyylin kuului hyvin räätälöity takki, liivi, solmuke ja housut, jotka muuttuivat polvipituisistä pitkiksi. Silkit ja kirjailut saivat väistyä maanläheisten villan, puuvillan ja pellavan tieltä.⁶⁶

Isosta-Britanniasta 1700-luvun lopulla alkanut teollinen vallankumous löi itsensä läpi nopeasti tekstiiliteollisuudessa. Kutomakoneilla kangas voitiin kutoa aikaisempaa huomattavasti nopeammin, ja uusi keksintö ompelukone mahdollisti vaatteiden sarjatuotannon. Teollisen vallankumouksen myötä tekstiiliteollisuus ei enää ollut riippuvainen yksittäisten ihmisten kudonta- ja ompelutaidoista tai -nopeudesta. Tällä oli valtava vaikutus paitsi pukeutumiseen myös koko yhteiskuntaan. Tekstiilituotteet halpenivat yleisesti 1800-luvun aikana, ja tehdasteoista ostokangasta alkoi olla saatavilla myös Suomen maalaispitäjissä.⁶⁷

Kristilliset opetukset vaikuttivat 1800-luvulla vielä laajalti ihmisten maailmankuvaan sekä tapaan selittää ja hahmottaa ympäröivää todellisuutta. Kristillinen maailmankatsomus

⁶² Mikkola 2019, 147–148.

⁶³ Pylkkänen 1970, 399.

⁶⁴ Black et. al. 2012, 146.

⁶⁵ Pylkkänen 1982, 195; 385; 389–391.

⁶⁶ Black et. al. 2012, 149; 152; 184.

näkyä myös siinä, miten uskonnollinen argumentaatio aktivoitui lähes kaikessa modernisaatioon liittyvässä keskustelussa. Uudistusmielisten näkökulmasta katsottuna uudistukset olivat peräisin Jumalasta, uudistuksen vastustajien mukaan Perkeleestä. Vaatetuksen muuttumisen sanottiin olevan syntiä ja tapojen turmeltumista. Mikäli uutuudella ei ollut tekemistä tuonpuoleisen pelastuksen kanssa, sen katsottiin olevan turhaa. Iankaikkisen autuuden rinnalla maallisen koreilu katsottiin olevan tyhjänpäiväistä. Vaatteilla koreilu oli myös merkki ylpeydestä. Ylpeys ja turhamaisuus olivat yksi seitsemästä kuolemansyynistä.⁶⁸

Muodin kehitystä hallitsi 1900-luvulla pelkistäminen. Ensimmäisen maailmansodan myötä miehet kutsuttiin sotajoukkoihin, ja työelämässä naisia palkattiin heidän tilalleen. Naiset alkoivat käyttämään pelkistettyjä ja käytännöllisiä työvaatteita. Osa naisista liittyi myös vapaaehtoisjoukkoihin, jossa vaadittiin sotilaallista järjestystä ja pukeutumista. Sodan jälkeen 1920-luvulla perustavanlaatuisen muutos naisten pukeutumisessa oli säären alaosan paljastavat hameet sekä hiusten lyheneminen polkkapituisiksi. Miesten pukeutumisessa ei sen sijaan tapahtunut merkittäviä muutoksia. Vuonna 1922 eräs muotikriitikko julisti, että tummasta miesten puvusta oli tullut ”jokamiehen käyttövaate”. Vuoden 1929 pörssiromahdus vaikutti myös muotiin. Naisten päiväpuvut muuttuivat entistä hillitymmäksi, helman pituus piteni pohkeeseen, muoto muuttui kulmikkaaksi ja hartiat olivat voimakkaasti topatut. Vuonna 1939 syttynyt toinen maailmansota teki lopun ylellisestä pukeutumisesta. Monissa maissa otettiin käyttöön säännöstelyjärjestelmä, jonka avulla pyrittiin estämään vähäisten resurssien tuhlaaminen ja turvaamaan myös vaatteiden tasapuolinen jako. Koristeluista luovuttiin, ja syntyi yksinkertaistettu siviiliunivormua muistuttava pukeutumistyyli.⁶⁹

Muotivallankumous 1960-luvulla mullisti naisten pukeutumisen. Muoti muuttui huomattavasti nuorekkaammaksi, ja ilmiöstä käytettiin termiä *youthquake*. Naisten ei enää odotettu pukeutuvan aikuistuttuaan tätimäisiin vaatteisiin, vaan vaatteet saivat olla vartalonmyötäisiä ja paljastaa sääret. Myös miesten vaatetus muuttui 1960-luvulla. Puvut muuttuivat kaapeammiksi ja kaulukset pitenivät ja levenivät. Uusia värejä ja kuoseja oli paljon saatavilla ja ne järkyttivät konservatiivisempia kuluttajia.⁷⁰

Muotisuunnittelija Yves Saint Laurent nousi suursuosioon 1960- ja 1970-luvuilla. Hän shokeerasi muotimaailmaa tuodessaan markkinoille sukupuolten välisiä rajoja hämärtävän *Le Smoking* -housupuvun, jonka variaatioista tuli tärkeä osa naisten arkipukeutumista. Hän mullisti naisten pukeutumisen tuomalla pitkät housut yleiseen käyttöön. Ennen tätä naisilta saatet-

⁶⁷ Turunen & Niiranen 2019, 37–38.

⁶⁸ Mikkola 2019, 156–157; 159.

⁶⁹ Black et. al. 2012, 222–224; 238; 240; 264; 270.

tiin esimerkiksi evätä pääsy ravintolaan housuissa. Yves Saint Laurent tuli tunnetuksi siitä, että hän voimaannutti naisia antamalla heille mahdollisuuden pukeutua miesmäisiin vaatteisiin. Muut muotisuunnittelijat seurasivat Yves Saint Laurentin perässä ja alkoivat suunnittelemaan housumallistoja sekä molemmille sukupuolille sopivia vaatteita. Vähitellen housuista tuli yleisemmin hyväksytty vaihtoehto hameille ja mekoille. Seksuaalisen vallankumouksen ja naisten vapautusliikkeen ansiosta yhä useammat naiset siirtyivät työelämään ja alkoivat sen seurauksena lainaamaan enemmän piirteitä miesten muodista. Hippiliike puolestaan toi mukanaan haalistuneet, leveälahkeiset farkut sekä sukupuolineutraalin pukeutumisen. Hipit kapi- noivat vanhempiensa elämäntyyliä vastaan ja nostivat esiin esimerkiksi rotujen välistä epäta- sa-arvoa, sukupuolisen syrjinnän ja kansalaisyhteiskuntaa.⁷¹

Aikaisemmin miesvaltaisille aloille alkoi tulemaan yhä enenevässä määrin naisia 1980-luvulla. Monet naiset kokivat, että heille oli eduksi näyttää pukeutumisellaan, että heillä on valtaa ja he ovat varmoja omasta seksuaalisuudestaan. Syntyi niin sanottu voimapukeutu- minen, jossa jakkujen hartiat olivat voimakkaasti topattu, värit olivat räiskyviä ja korut suuria. Naisten työpukeutumisessa alettiin nähdä vähemmän pukumaisia tyyliä 1900-luvulta lähtien, ja neutraalimmat sävyt ja minimalistisemmat linjat korostuivat. Muodista tuli 2000-luvulle siirryttäessä globaali teollisuudenala ja maailmanlaajuinen muotiteollisuus tuottaa vuosittain yli biljoona Yhdysvaltain dollaria.⁷²

Vuosituhaten vaihduttua monet muoti-ilmiöt aina 1940-luvulta 1990-luvulle ovat nousseet uudelleen suosioon. Muoti myös muuttuu huomattavasti nopeammin, mihin esimer- kiksi sosiaalisella medially on ollut suuri vaikutus.⁷³ Myös rentous ja yksinkertaisuus ovat leimanneet 2000- ja 2010-lukujen pukeutumisesta. Aikaisemmin ainoastaan urheiluvaatteiksi tarkoitetuista asuista on tullut jokapäiväiseen käyttöön sopivia, ja esimerkiksi tennareita käy- tetään niin arki- kuin juhlapukeutumisessa. Rennot arkivaatteet ovat myös hyvin sukupuoli- neutraaleja. Viime aikoina pukeutumiseen on vaikuttanut myös vastuullisuus. Niin sanotun pikamuodin ympäristöhaitat sekä työntekijöiden huonot työolosuhteet ovat nousseet yleiseen tietoisuuteen. Tämä on vaikuttanut monien kuluttajien käyttäytymiseen. Vaatteita ostetaan vähemmän, niitä kierrätetään, vuokrataan ja ostetaan kirpputoreilta. Kirpputoreja voidaankin pitää 2020-luvun uusimpana muoti-ilmiönä.⁷⁴

⁷⁰ Black et. al. 2012, 350; 356; 368.

⁷¹ Black et. al. 2012, 371–374; 376.

⁷² Black et. al. 2012, 396; 415.

⁷³ Reddy 2021.

⁷⁴ Jacobs 2019.

3. Pukeutuminen ja sukupuoli

3.1. Pukeutumisen vaikutus identiteettiin

Ihmisten ja vaatteiden suhteessa on kyse muustakin, kuin vain suojasta ja lämmöstä, jota vaatteet tarjoavat. Ulkoisella olemuksella on vaikutusta yksilön ja jopa yhteisön identiteettiin.⁷⁵ Valistuksen aikana identiteetin ajateltiin olevan muuttumaton ja yhtenäinen. Jälkimodernissa ajattelussa identiteetti nähdään puolestaan jatkuvasti muuttuvana ja kehittyvänä. Identiteetti on myös suhteessa ympäröivään kulttuuriin ja siihen, miten meidät nähdään kyseisessä kulttuurissa. Ihmisessä voi olla myös keskenään ristiriitaisia identiteettejä, minkä vuoksi identifiikaatiomme voi vaihdella eri tilanteissa. Nykyisessä alati muuttuvassa maailmassa ihmisen henkilökohtainen identiteetti, eli kuka minä olen suhteessa muihin, muodostuu yksilölle yhä tärkeämmäksi. Pukeutuminen voi olla yksi identiteetin ilmaisemisen muoto.⁷⁶ Sen avulla yksilö voi viestittää ympäristölleen esimerkkisi omia arvojaan ja asenteitaan. Pukeutumisellaan voi myös viestittää itsestään ja elämäntavastaan, joko tietoisesti tai tiedostamatta.⁷⁷ Vaatetus antaa myös mahdollisuuden kokeilla ja leikitellä identiteetillä. Jälkimodernissa keskustelussa on kyse ambivalenssin tiedostamisesta ja siitä, ettei vaatetukselle ole selviä ja ongelmattomia malleja tai universaaleja ohjeita. Yksilöllä on näin sekä vapaus että pakko tehdä itse ratkaisuja.⁷⁸

Antropologi Ted Polhemuksen mukaan ihmisen tärkein suhde on minän ja peilikuvan välillä. Polhemus ei kuitenkaan ajattele tätä turhamaisuutena tai narsismina, vaan tämän suhteen kautta yksilö voi määrittää itsensä aina uudelleen. Yksilö voi myös muokata minäkuvansa sosiaalisen palautteen perusteella, vertailemalla itseään muihin ja havainnoimalla itseään. Pukeutuminen on yksi näkyvimpiä osia ihmisen minäkuvaa, ja sen voidaan katsoa heijastavan sekä yksilön itsensä että ympäristön käsityksiä minästä. Pukeutuminen on myös kytköksissä siihen, miten ihminen rakentaa minuuttaan ja sitä, miten hän suhteuttaa itsensä vallitsevaan todellisuuteen. Identiteetti on joukko organisoituneita ominaisuuksia, jotka yksilö havaitsee määritellessään itseään tietyssä sosiaalisessa tilanteessa. Ihmisellä on monia kontekstuaalisesti relevantteja identiteettejä, mutta vain yksi minäkuva. Peilikuva antaa yleensä ihmiselle jonkinlaisen käsityksen itsestä, mutta emme kuitenkaan koskaan näe itseämme täysin samanlaisen, kuin toiset meidät näkevät. Vaatetuksen tyyli on monesti ilmentymä yksilön sisäisestä maailmasta ja persoonallisuudesta. Niinpä ihmisillä on taipumus hankkia ja pitää sel-

⁷⁵ Black et. al. 2012, 8.

⁷⁶ Ahoniemi 2003, 81.

⁷⁷ Honkavaara 2003, 272.

⁷⁸ Ahoniemi 2003, 83.

laisia vaatteita, jotka heijastavat sitä, mitä sillä hetkellä olemme tai haluamme olla. Henkilö voi kuitenkin pitää myös sellaisia vaatteita, jotka eivät heijasta hänen minäkuvaansa. Jokapäiväinen pukeutuminen saattaa aiheuttaa joillekin sisäistä kamppailua omien tuntemusten ja ulkoisten paineiden kanssa. Myös konteksti, johon pukeudumme, saattaa asettaa rajoituksia sopivan vaateen valinnalle. Fyysiset ympäristöt, kuten esimerkiksi koti, työpaikka ja kirkko herättävät tiettyjä miellelyhtymiä, koska niiden merkitykset ovat sosiaalisesti aikaansaatuja. Siksi ihmisten odotetaan olevan tietoisia ympäristön vaatimuksista, jolloin tilanteen mukaisella vaatetuksella voidaan osoittaa kunnioitusta toisia ja itse tilannetta kohtaan.⁷⁹ Kuten edellä on mainittu, minäkuva kuvaa sitä, mitä olemme, kun taas rooli kuvaa sitä, mitä teemme. Vaatteita voidaan pitää myös roolin symboleina, ja niiden avulla voidaan tehokkaasti omaksua ja muokata eri rooleja. Toisinaan voimme pukeutua omien mieltymystemme mukaan, kun taas joskus voimme keskittyä enemmän muiden vaatimusten mukaiseen pukeutumiseen. Pukeutuminen roolien mukaan saattaa vaikuttaa myös käyttäytymiseen.⁸⁰

Kaiser tarkastelee pukeutumisen kontekstuaalista perspektiiviä kolmen teoreettisen näkökulman avulla. Nämä näkökulmat ovat kognitiivinen perspektiivi, symbolisen vuorovaikutuksen perspektiivi sekä kulttuurinen perspektiivi. Kognitiivisesta perspektiivistä tarkasteltuna ihmiset tekevät osittain alitajuisia havaintoja ja päätelmiä toisten ihmisten vaatteista. Pyrimme toisten ihmisten ulkoisesta olemuksesta päättelemään, millaisesta sosiaalisesta tilanteesta kulloinkin on kysymys. Päätelmät eivät kuitenkaan aina ole yksiselitteisiä, ja niihin vaikuttavat sekä kulttuuri että sosiaalinen konteksti. Päätelmät kuitenkin helpottavat jokapäiväistä elämää sekä vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Symbolisen vuorovaikutuksen perspektiivissä puolestaan oletetaan, että ihmisiä ja heidän ulkoista olemustaan ei voi eristää siitä sosiaalisesta tilanteesta, jossa he kulloinkin ovat. Sosiaalisissa tilanteissa ihmiset tarkastelevat symboleita, joita havaitsevat toisissaan. Mielekkään sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksenä on, että kukin sosiaalisessa tilanteessa oleva henkikö tulkitsee näitä symboleita samalla tavalla, jolloin vuorovaikutuksesta tulee sujuvaa ja mielekästä. Kulttuurin perspektiivistä tarkasteltuna havaitaan, että kaikkien eri kulttuurien ihmiset muokkaavat ulkonäköään jollain tavalla. Kulttuurista riippuen pukeutumisen viestejä tarkastellaan eritavoin. Tietyissä kulttuurissa jaetaan usein samankaltaiset arvot, joiden mukaan toisten ulkonäköä arvioidaan. Näitä arvoja saatetaan kuitenkin tarkoituksenmukaisesti venyttää esimerkiksi rikkomalla rajo-

⁷⁹ Kivimäki 2003, 254–258.

⁸⁰ Honkavaara 2003, 269–270.

ja feminiiniseksi ja maskuliiniseksi koettujen tyylien välillä. Ulkoasulla saatetaan myös rikkoa rajoja siinä, mikä koetaan sopivaksi vaatteeksi kussakin tilanteessa.⁸¹

Edellä esitetyt kolme teoreettista näkökulmaa eivät ole erillään tosistaan, vaan tarkastelevat pukeutumista eri näkökulmista. Kaikkien kolmen teorian lähtökohta on se, että ihmiset tarkastelevat toisten ihmisten vaateesta saadakseen selvyyttä jokapäiväisestä elämästä. Kaiserin mukaan näiden kolme teorian avulla voimme hahmottaa, millainen merkitys pukeutumisella on kullekin ihmiselle, miten merkitykset muodostuvat ja miten yksilöiden henkilökohtaiset valinnat vaikuttavat kulttuuriin. Kaiser toteaa, että teorioiden pohjalta voimme tarkastella pukeutumisen kontekstuaalisuutta neljällä eri tavalla. Ensimmäiseksi pukeutumisesta saatavilla vihjeillä helpotamme ja selitämme sosiaalista vuorovaikutusta. Toiseksi ihmiset tavoittelevat pysyvyyttä ja jatkuvuutta pukeutumiskäsityksissään. Kolmanneksi ihmiset etsivät ja käyttävät esteettisiä virikkeitä ympäristöstään ja neljänneksi ihmiset selittävät sosiaalisia tapahtumia ja ilmiöitä muiden ihmisten ja tilanteiden perusteella.⁸² Kaiserin näkökulmien lisäksi pukeutumisteorioissa painottuvat näkemykset siitä, että vaatteet tyydyttävät perustavia inhimillisiä ja sosiaalisia tarpeita, ilmaisevat tiedostamattomia haluja ja ristiriitoja, yksinkertaistavat ja jäsentävät heterogeenista sosiaalista todellisuutta ja toimivat itseilmaisun välineinä sekä välittävät kulttuurisia merkityksiä.⁸³

Sukupuoli voidaan ajatella jatkumona, joka koostuu erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurillisista ominaisuuksista. Se on myös tärkeä osa identiteettiä. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen omaa sisäistä ymmärrystä sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan. Binääri tarkoittaa kaksinapaista, ja binäärisellä sukupuolijaottelulla tarkoitetaan ihmisten jakamista miehiin ja naisiin. Sukupuoli-identiteetti voi olla binäärinen tai ei-binäärinen. Ei-binäärisen henkilön sukupuoli-identiteetti ei sovi kaksinapaiseen nainen-mies-jakoon. Henkilö voi identifioida itsensä esimerkiksi muunsukupuoliseksi, sukupuolettomaksi tai intersukupuoliseksi. Muunsukupuolinen henkilö voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden tai naiseuden väliltä tai täysin binäärisen jaon ulkopuolella. Kaikilla ihmisillä ei myöskään ole sukupuoli-identiteettiä, ja osalle myös sukupuolettomuus voi olla sukupuoli-identiteetti.⁸⁴ Ihmisten jakaminen binäärisen määritelmän mukaisesti naisiin ja miehiin näkyy voimakkaasti suomalaisen yhteiskunnan rakenteissa, ja Suomessa onkin käytössä vain kaksi juridista sukupuolta, mies ja nainen. Juri-

⁸¹ Kaiser 1997, 34–37; 39–41; 49–51.

⁸² Kaiser 1997, 34–35; 37; 56–57.

⁸³ Utriainen 2006, 26.

⁸⁴ Sukupuolen moninaisuus 2021.

dinen sukupuoli määritellään yleensä syntymässä vauvan ulkoisten sukuelinten perusteella, joiden perusteella vastasyntynyt määritellään joko tytöksi tai pojaksi.⁸⁵

Se, miten omaa sukupuolta ilmaistaan, vaihtelee suuresti eri kulttuureissa. Ihmiset rakentavat mielikuvia ympäröivästä yhteiskunnasta, ja ihmiselle on luonnollista tehdä yksinkertaisia ratkaisuja. Tästä johtuen monet myös sukupuolittavat toisia ihmisiä binäärisen jaottelun mukaisesti heidän ulkonäkönsä perusteella. Se, miten yhteiskunnassa luokitellaan ihmiset miehiin ja naisiin, on yleensä sosiaalisesti opittua. Lapset oppivat jo varhaisessa vaiheessa sukupuolittamaan ihmisiä heidän vaatteiden ja hiustyylien perusteella. Suomalaisessa kulttuurissa naisen feminiinisyys ja miehen maskuliinisuus koetaan yleensä normina. Myös naisten kiinnostus kauneutta ja muotia kohtaan pidetään luonnollisena, kun taas miesten kiinnostus samoista asioista herättää monissa epäilyksiä.⁸⁶

Yksi esimerkki sukupuolten kulttuurisesta rakentumisesta on vaaleanpunaisen värin mieltäminen tyttöjen väriksi ja vaaleansinisen puolestaan poikien väriksi. Vielä 1900-luvun alussa värikoodit olivat toisinpäin. Punainen väri oli maskuliininen väri, koska se liitettiin voimaan, sotaan ja vereen. Vaaleanpunainen oli siitä haaleampi versio. Sininen puolestaan on Neitsyt Marian väri, ja siten yhdistettiin naisiin. Värien merkitykset vaihtuivat maailmansotien jälkeen, jolloin sininen alettiin yhdistämään sotilasunivormujen väriin sekä maskuliinisuuteen. Pukeutuminen on kautta aikojen ollut ihmisille yksi keskeisimmistä tavoista ilmaista sukupuolta ja sukupuolten välisiä eroja ja ominaisuuksia.⁸⁷

Utriansen mukaan joissakin konteksteissa sukupuolitettu pukeutuminen otetaan edelleen äärimmäisen vakavasti. Esimerkiksi monet kokevat edelleen papinpuvun sopivan ainoastaan miehelle. Tätä voidaan tarkastella suhteessa kristinuskon historiassa esiintyviin käsityksiin miehille ja naisille sopivista puvuista. Naispuoliset papit ovat saaneet jopa herjaukskirjeitä, joissa väitettä naisruumiin ja miehiseksi mielletyn papinpuvun yhteensopimattomuudesta on höystetty jopa pornografisilla vertauksilla.⁸⁸

3.2. Pukeutuminen sukupuolen tunnusmerkkinä

Historiallisesti ja kulttuurillisesti tarkasteltuna pukeutuminen on ollut keskeinen sosiaalisen kontrollin ja vallankäytön väline, sillä ihmisten yhteiskunnallisen aseman ja sukupuolen on ollut tarkoitus näkyä pukeutumisessa ja ulkoasussa. Pukeutumista pitääkin aina tarkastella sen ajallisesta ja kulttuurisesta kontekstista käsin. Historiassa naisten pukeutumista, ja erityisesti

⁸⁵ Kolmas sukupuolimerkintä tukee itsemääräämisoikeutta 2011.

⁸⁶ Kaiser 1997, 65–66; 68–70.

⁸⁷ Turunen & Niiranen 2019, 13; 25.

seksuaalisuutta on pyritty kontrolloimaan, sillä naisten on katsottu olevan vastuussa paitsi omasta myös yhteisönsä moraalista.⁸⁹

Kaiserin mukaan sukupuolella ja vaatetuksella on aina ollut yhteys. Sukupuoli on vaikuttanut kautta aikojen vaatetukseen, ja vaatetus on puolestaan vaikuttanut siihen, miten sukupuolet on nähty yhteiskunnassa. Monet naiset alkoivat kapinoimaan pukeutumishierarkiasta 1800-luvulla. He halusivat tiukan korsetin ja pönkitetyn hameen sijaan käytännöllisempiä ja mukavampia vaatteita, jotka eivät rajoittaisi heidän päivittäisiä toimiansa.⁹⁰ Myös Suomessa naiset ovat kapinoineet yhteiskunnan vaatimuksia vastaan. Esimerkiksi työläistäustaisten naisten on tulkittu käyttävän hattua vapaa-ajallaan pukeutuakseen samaan tapaan herrasväen kanssa. Työläistäustaiselle sopivamman huivin vaihtaminen hattuun on saattanut ilmaista halua nousta sosiaalisessa hierarkiassa, ja ylentää heidät ainakin ulkoisesti ylempiin väestöryhmiin. Toisaalta naiset saattoivat myös haluta kiistää pukeutumiskoodiin sisältyvän alistavan eriarvoisuuden. Pukeutumishierarkioiden rikkominen oli tehokas keino ilmaista tyytymättömyyttä sääty-yhteiskunnan rajoituksia kohtaan ja rikkoa sen hierarkioita. Kun työläistäuetaiset naiset alkoivat käyttämään hattua, oli vaatetuksen perusteella vaikeampaa tehdä ero työläisten ja säätyläisten välille.⁹¹

Muodin mukaisiin vaatteisiin pukeutuminen ja säätyrajojen rikkominen vaatetuksella liitettiin useasti kevytmielisyyteen ja löyhään moraaliin. Se, millainen pukeutuminen kulloinkin ylitti säädyllisyyden rajat, vaihteli eri ryhmissä. Säädyllisyyden käsitteessä kiteytyykin havainnollisesti se, miten sukupuoli, seksuaalisuus ja asema yhteiskunnassa kietoutuvat yhteen. Paljaspäin kulkevista ja meikkaavista naisista saatettiin puhua halventavaan sävyyn ja heidät saatettiin leimata prostituoiduiksi. Seksuaalinen kevytmielisuus liitettiin paisti säädynmukaiseen pukeutumiskoodin rikkomiseen myös laajemmin uusimman muodin mukaiseen pukeutumiseen. Uusia muoteja suosineet miehet saivat myös osansa seksuaalisista vihjailuista. Miesten kohdalla uutuuudet liitettiin eritoten pyrkimykseen päästä naisten suosioon.⁹²

Artikkelissa *Gender, Dress and Fashion* todetaan, että 2000-luvun eurooppalaisessa kulttuurissa on nuorilla mahdollisuus kokeilla monia erilaisia pukeutumistyylyjä. Pukeutumisen ei myöskään tarvitse olla sukupuolittunutta. Sen sijaan aikuisille ei sallita samankaltaista liikkumatilaa ja kokeellisuutta, vaan heidän odotetaan noudattavan yhteiskuntansa sukupuolittettuja pukeutumissääntöjä. Kuten pukeutumisen historiaa käsittelevässä kappaleessa huoma-

⁸⁸ Utriainen 2006, 50–51.

⁸⁹ Turunen & Niiranen 2019, 16; 20–21.

⁹⁰ Kaiser 1997, 13–14.

⁹¹ Mikkola 2019, 168.

⁹² Mikkola 2019, 164–165.

simme, pukeutuminen ei aina ole ollut yhtä sukupuolittunutta. Aikana ennen Ranskan vallankumousta miesten ja naisten vaatteet sisälsivät paljon yhtäläisyyksiä, ja naisten muoti seurasi miesten muotia. Yläluokkaan kuuluvilla miehillä oli usein pitkät hiukset tai peruukit, ja heidän vaatteensa olivat hyvin koristeellisia ja valmistettu usein silkki- ja pitsikankaasta.⁹³ Miehet saattoivat käyttää myös hameita ja sarongeja, mutta 1800-luvulle tultaessa kyseiset vaatteet koettiin feminiinisiksi, eksoottisiksi ja sopimattomaksi keskivertomiehelle.⁹⁴ Miesten pukeutumistyyli muuttui 1800-luvulla vallankumousten ja teollistumisen myötä. Miesten pukeutuminen alkoi edustamaan aristokraattisuuden sijaan taloudellista vaurautta ja menestystä. Pukujen leikkaukset muuttuivat kulmikkaiksi ja värit neutraalimmaksi. Vaatetuksen haluttiin korostavan enemmän saavutuksia työn ja talouden saralla, kuin henkilöhitasta yhteiskunnallista asemaa.⁹⁵ Miesten kaksi tai kolmiosainen puku muodostui liike-elämän univormuksi ja miestenpukeutumisen symboliksi. Toiseen maailmansotaan asti lähes kaikki miehet pukeutuivat pukuun kaikissa tilanteissa. Sen haluttiin olevan yksinkertainen, jotta se olisi mahdollisimman monikäyttöinen. Puvun ei haluttu herättävän huomiota, ja niiden haluttiin muistuttavan toisiaan ja edustavan uutta tasa-arvon ja demokratian aikakautta. Puku herätti myös luottamusta, ja sen käyttäjää voitiin pitää luotettavana ja pätevänä liiketoiminnan alalla.⁹⁶

Naisten sosiaalinen status muuttui 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, mikä näkyi myös heidän vaatetuksessaan. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen naisten sosiaalinen näkyvyys ja itsevarma seksuaalisuus aiheuttivat keskustelua Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Samaan aikaan naisten vaatuksesta tuli poliittinen väline, jolla puolustettiin naisten oikeuksia. Naisten pukeutumisessa muun muassa hameiden helmat lyhenivät, ja osa alkoi käyttämään myös housuja. Housuilla haluttiin korostaa naisten vapautta ja itsenäisyyttä, ja ne edustivat myös luokkeroja. Ylemmän luokan naiset käyttivät edelleen hameita, sillä heidän ei tarvinnut työskennellä, kun taas työväenluokan naiset käyttivät puolestaan housuja, koska heidän täytyi siirtyä työelämään. Housut edustivat myös seksuaalista vapautumista. Siinä missä pitkä hame peitti jalat kokonaan ja antoi säädylisen vaikutelman, housut toivat naisten jalkojen muodon esiin, mikä koettiin sopimattomaksi ja moraalittomaksi. Viimeisen sadan vuoden aikana vaatuksesta onkin tullut yksi tärkeimmistä välineistä, joilla ihmiset viestivät ja ilmaisevat suhdettaan sukupuoleensa.⁹⁷

⁹³ Gender, Dress and Fashion, 2021.

⁹⁴ Vänskä 2017, 108.

⁹⁵ Gender, Dress and Fashion, 2021.

⁹⁶ Honeyman 2003, 56–58.

⁹⁷ Vänskä 2017, 107; 110–111.

Sukupuolten välinen tasa-arvo nousi yleiseksi puheenaiheeksi 1960-luvulla. Naiset alkoivat vastustamaan sosiaalista syrjintää, jossa päätökset työskentelystä ja perheestä tehtiin heidän puolestaan. He vaativat tasa-arvoista kohtelua ja päätäntävaltaa omasta kehostaan. Esimerkiksi ehkäisy pillerit kehittäminen oli iso osa kyseistä liikehdintää. Nuoret naiset eivät olleet enää yhtä riippuvaisia miehistä, sillä oman työpaikan avulla heistä tuli taloudellisesti itsenäisempiä. Myös vaatetus muuttui vähemmän sukupuolittavaksi, mitä erityisesti hippiliike korosti 1970-luvulla. Liike halusi korostaa naisten ja miesten tasa-arvoisempaa asemaa. Tämä tasa-arvo ei kuitenkaan yltänyt vielä seksuaalivähemmistöihin, vaan ainoastaan heteroseksuaalisiin miehiin ja naisiin.⁹⁸

Kuten aikaisemmin on todettu, ihmiset oppivat tunnistamaan erilaisia sosiaalisia tilanteita ja rooleja vaatetuksen avulla. Sosiaalinen ympäristö kuitenkin muuttuu jatkuvasti, ja samoin käy myös ihmisten sosiaalisille rooleille. Esimerkiksi se, mikä milloinkin on koettu vaatetuksessa maskuliiniseksi ja feminiiniseksi, muuttuu ajan, paikan ja sosiaalisen ympäristön mukana. Aikaisemmin naisten tavallisimpia rooleja ovat olleet vaimon ja äidin roolit ja edelleen monissa yhteiskunnissa naisten odotetaan ottavan päävastuun perheestä. Näin he ovat olemassa ennen kaikkea muita varten, mistä seuraa se, että naiset ovat miehiin verrattuna toisarvoisia. Nykyaikana näitä perinteisiä roolimalleja on kuitenkin alettu haastamaan. Yhteiskunta on muuttunut tasa-arvoisemmaksi, ymmärrys sukupuolten moninaisuudesta on kasvanut ja sukupuoliroolit ovat muuttuneet. Naisten asema yhteiskunnassa ei perustu enää miehen asemaan, vaan omaan toimijuuteen, eikä perheen perustamistakaan pidetä enää normina. Tällä on vaikutusta myös pukeutumiseen. Naisten työpukeutuminen on vaihdellut vuosikymmenien kuluessa maskuliinisesta feminiiniseen aina sen mukaan, miten naisen asema työelämässä on muuttunut.⁹⁹ Kaiserin mukaan naisten täytyi pukeutua työelämässä aluksi miesmäisesti tullaan vakavasti otetuksi. He käyttivät tummia jakkupukuja, joissa oli voimakkaat ja kulmikkaat piirteet. Naisten aseman vakiintuessa työelämässä monet alkoivat valitsemaan vaatteisiinsa erilaisia tyyliä ja värejä.¹⁰⁰ Myös Suomessa tumma tai muuten neutraalin värinen jakkupuku oli pitkään työssäkävyn naisen univormu.¹⁰¹

⁹⁸ Vänskä 2017, 117–118.

⁹⁹ Kivimäki 2003, 249–253.

¹⁰⁰ Kaiser 1997, 457–458.

¹⁰¹ Kivimäki 2003, 252.

3.3. Sukupuolirajoja rikkova pukeutuminen

Pariisiin muotisuunnittelijoiden johdolla, joista tunnetuimpana Coco Chanel, naisten muoti muuttui 1920-luvulla yksinkertaisemmiksi ja vapaammaksi. Uuden vaatemuodin haluttiin korostavan liikkumisen vapautta, jota edustivat erityisesti housupuvut. Uutta housumuotia kuitenkin paheksuttiin, ja housujen käyttö oli rajoitettu ainoastaan urheiluun ja vapaa-aikaan.¹⁰² Syy siihen, miksi housumuoti löi läpi juuri 1920-luvulla, on se, että muoti osui ajan hermoon. Naisihanne oli 1920-luvulla nuorekas ja nykyaikainen. Housumuoti sai kuitenkin osakseen myös kritiikkiä. Kritisoijat varoittivat, että naiset olivat hylkäämässä perinteisen naisen ja äidin roolin, minkä seurauksena syntyvyys alkaisi laskea, ja koko väestön olemassaolo oli uhattuna. Muodin pelättiin tekevän naisista myös homoseksuaaleja, sillä tuoreiden seksologisten ja psykologisten teorioiden valossa naisten androgyyni ja maskuliininen ulkoasu ja käyttäytyminen nähtiin homoseksuaalisuuden ilmauksina. Tämä ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kerta, kun naiset ovat käyttäneet housuja. Historiassa tunnettuja housujenkäyttäjiä ovat olleen muassa ranskalainen kansallissankari Jeanne D'Arc ja Ruotsia 1600-luvulla hallinnut kuningatar Kristiina.¹⁰³

Suomen sisällissodassa vuonna 1918 punaisten puolella toimineet aseelliset naiskaartit herättivät huomiota niin omien kuin vastapuolenkin joukoissa. Naiskaarteja kutsuttiin myös housukaarteiksi, koska niiden riveissä taistelleet nuoret naiset pukeutuvat yleensä housuihin ja leikkasivat tukkansa lyhyeksi. Tämä tapahtui yleensä käytännön syistä, mutta joillekin naisten ulkoasu symboloi myös vallankumousta. Sodan jälkeen housujen käytöstä tuli jopa ratkaiseva tekijä naisten sodanaikaisia tekoja tuomittaessa. Kuulustelupöytäkirjoissa mainittiin erikseen, olivatko vangitut punakaartilaisnaiset pukeutuneet housuihin. Valkoisten propaganda sekä sodan aikana että sen jälkeen demonisoi punaisia tukeneet naiset. Pahimpia valkoisten silmissä olivat kuitenkin aseisiin tarttuneet ja miesten vaatteisiin pukeutuneet naiskaartilaiset.¹⁰⁴ Huhujen mukaan osa housupukuisista naisista teloitettiin heti pidätyksen jälkeen ilman oikeudenkäyntiä.¹⁰⁵

Suomessa naiset käyttivät housuja jo hyvin varhaisessa vaiheessa maataloustöissä. Suomalaisessa agraarikulttuurissa oli periaatteessa selkeä sukupuolen mukainen työnjako, mutta käytännössä työnjako oli kuitenkin joustava. Naiset tekivät myös niin sanottuja miesten töitä, kuten metsänraivausta, jolloin he käyttivät housuja. Kuitenkin naisia, jotka käyttivät housuja myös miesten töiden ulkopuolella, pidettiin outoina, koska he rikkoivat totutun suku-

¹⁰² Turunen 2019, 276–277.

¹⁰³ Turunen 2019, 282–283.

¹⁰⁴ Nevala 2019, 249.

puolittuneen pukeutumisen ja käyttäytymisen rajat. Housujen katsottiin olevan naisilla säädyttömät, koska niissä naisen jalat ja takapuoli tulivat näkyviin. Tätä voitiin pitää seksuaalisena provokaationa ja itsensä esittelemisenä. Hametta käytettäessä naisten alavartalon osat jäivät puolestaan siveellisesti piiloon helmojen alle. Kansantieteilijä Pia Olsson on todennut, että tyttöjen kasvatuksessa korostui siveyden vaatimus. Säädyttömyyteen vetoaminen oli tyypillinen tyttöjen kasvatukseen, ja sillä viitattiin maineen menettämiseen. Tyttöjä kasvatettiin elämään niin, etteivät he tuottaisi vanhemmilleen häpeää. Siveydellä tarkoitettiin sekä sukupuolimoraalia että käyttäytymistä laajemmin niin käytöksen kuin ulkoasunkin osalta. Tyttöjen tuli olla hiljaisia ja säyseitä, vaatteiden tuli olla puhtaita ja hiusten tiukalla letillä. Kyse oli kokonaisuudesta, jossa yhden vaatimuksen täyttämättä jättäminen saattoi merkitä myös muiden ihanteiden täyttymättömyyttä. Sopimattomasta käytöksestä moitittiin määrittelemällä se seksuaalisesti moraalittomaksi eli säädyttömäksi, ja tyttöä saatettiin haukkua jopa huoraksi. Naisten säädyllisyyden varjelun tarkoituksena oli loppujen lopuksi kyse miesten seksuaalisuuden hillitsemisestä, sillä nainen ei saanut omalla käytöksellään johtaa miehiä houkutukseen.¹⁰⁶

Aikalaiskertomuksissa tytöt ja naiset ovat joutuneet jopa seksuaalisen häirinnän kohteeksi käytettyään housuja. Eräässä kertomuksessa naapurin isäntä oli kourinut 14-vuotiasta tyttöä haaroista tämän hankittua hiihtohousut talvisodan alkaessa. Isäntä oli halunnut kokeilla ”onko tyttö saanut housujen lisäksi haaroihinsa muitakin miehisiä ominaisuuksia”. Housuja käytäviin naisiin ja tyttöihin kohdistunut pilkka ja häirintä kuvastaa pelkoa siitä, että miesten vaatteiden käyttö johtaa naisten miehistymiseen niin käytöksen kuin ruumiinkin osalta. Kommentti kuvastaa myös ajatusta sukupuolesta muuttuvaisena kategoriana. Näkemys edustaa antiikin ajan ja keskiajan ajatusmallia, jonka mukaan varsinkin naisen ruumis on altis muutoksille. Miehen töitä tekevän naisen sukuelimet olivat tämän ajattelutavan mukaan vaarassa luiskahtaa ulos ja muuttua miesten elimiksi. Myös 1800–1900-lukujen vaihteen keskusteluissa alettiin tuoda esiin uhkakuvia siitä, että housuja käyttävät naiset alkavat myös ulkonäöltään muistuttamaan miehiä ja omaksumaan miesten tapoja. Naisten ja miesten käytöstä ja ulkonäköä säätelevät kulttuuriset normit pohjautuvat tämän kehityskulun estämiseen. Niiden tehtävänä on ylläpitää naisten ja miesten välisten luonnolliseksi koettujen erojen säilymistä.¹⁰⁷

Naisten housujen käytön sopimattomuutta perusteltaessa vedottiin muun muassa Raamatun kohtaan, jossa todetaan ”Nainen ei saa pitää yllään mitään miehen asuun kuuluvaa, eikä mies saa pukeutua naisen vaatteisiin. Jokainen, joka niin tekee, on iljetys Herralle, teidän

¹⁰⁵ Turunen 2019, 282.

¹⁰⁶ Turunen 2019, 284–288; 290.

¹⁰⁷ Turunen 2019, 292–293.

Jumalallenne” (Deut. 22:5). Naisten housujen käyttö ymmärrettiin Jumalan luoman järjestyksen vastaisena tekona, mikä oli ollut aiemmin peruste myös sen kriminalisoinnille. Sukupuolen moninaisuuden historiaa tutkinut uskontotieteilijä Tiia Aarnipuu on huomannut, että vaikka ristiinpukeutuminen, eli toisen sukupuolen vaatteisiin pukeutuminen, kiellettiin Mooseksen kirjassa, kieltoa alettiin valvoa vasta keskiajan lopulla ja uuden ajan alkaessa. Kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina naisten ristiinpukeutuminen oli sen sijaan arvostettu ilmiö, sillä se kertoi naisten kyvyistä ylittää epätäydellisenä pidetyt naiseuden rajat ja saavuttaa arvostettuja miehiä ominaisuuksia. Ristiinpukeutuminen kriminalisoitiin vasta keskiajan päättyessä, kun lääketiede patologisoi sen. Tavallinen kansa tulkitsi naisten housuihin pukeutumisen ilmiötä kristillisen opetusten kontekstissa, kun taas eliitti tulkitsi sitä seksologisten teorioiden valossa. He näkivät naisten housujen käytön ilmaisevan homoseksuaalisuutta. Eurooppalaisen eliitin parissa käyty keskustelu naisten housujen käytöstä homoseksuaalisuuden merkinä on modernin kulttuurin piirre, joka perustuu ajatukseen sukupuolten täydellisestä erilaisuudesta. Ajattelu omaksuttiin länsieurooppalaiseen porvarilliskeskiluokkaiseen kulttuuriin 1800-luvulla. Sen, että homojen ja lesbojen kategoriat syntyivät juuri tuolloin, voi nähdä vastauksena käynnissä oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, kuten naisliikkeen nousuun. Keskiluokkaisessa kulttuurissa sukupuolten täydellistä eroa niin ulkoasun kuin toimintapiirinkin osalta pidettiin sivistyksen merkinä. Tämän sivistyksen housupukuinen nainen uhkasi romuttaa. Kansan keskuudessa esiintynyt paheksunta sen sijaan perustui vanhempaan ajattelumalliin, jonka mukaan naiset ovat periaatteessa samanlaisia kuin miehet, mutta alempiarvoisia. Naisia ei siis pidetty miesten vastakohtana, vaan ainoastaan miehiin nähden heikompana sukupuolena. Tätä eroa pidettiin itsestään selvänä ja Luojan luomana järjestyksenä, jota vastaan kukaan ihminen ei saanut rikkoa. Housuja käyttäviä naisia paheksuttiin siis sen vuoksi, että he yrittivät tekeytyä miehiksi ja omaksua miehen roolin, joka oli sosiaaliselta asemaltaan ja arvostukseltaan korkeampi.¹⁰⁸

Suomen maaseudulla housujen yleiskäytön omaksuivat ensimmäisenä nuoret naisopettajat. Nuoren naisopettajan housujen pitäminen nähtiin luonnollisempana, koska he olivat kouluja käyneitä uudenaikaisia naisia. Housujen käyttäminen ei kuitenkaan ollut soveliaista vielä tavallisille maalaisille. Peruskoulu-uudistuksen myötä koulujärjestelmä uusiutui kokonaan 1970-luvun alussa, ja uusi järjestelmä perustui tasa-arvoon ja tasapuolisiin sosioekonomisiin mahdollisuuksiin. Uudenlainen pedagogia ja peruskoulun tasa-arvoajattelu heijastuivat myös opettajien pukeutumiseen. Pukujen ja jakkupukujen sijaan ainakin nuoret opettajat

¹⁰⁸ Turunen 2019, 291–293; 299–301.

alkoivat pukeutumaan farkkuihin, jotka heijastivat epämuodollisuutta. Niitä käyttämällä opettajat myös vähensivät hierarkkista etäisyyttä samalla tavalla pukeutuviin oppilaisiin. Epämuodollinen sekä sukupuoleton pukeutumistapa edisti myös ajatusta sukupuolten tasa-arvosta. Housujen käytön yleistyminen joka paikan ja tilanteen vaatteena niin miehillä kuin naisilla perustui tasa-arvon ihanteeseen, jossa sukupuolten ja yhteiskuntaryhmien välisiä sosiaalisia eroja ei ollut enää sopivaa korostaa. Housut olivat siis tasa-arvoisen naisen vaate monellakin tapaa. Housujen käytön yleisempään hyväksymiseen vaikutti myös muodin muutos, jossa hameenhelmat lyhenivät minimittaisiksi. Housujen käytön ei katsottu olevan enää yhtä säädyttöä kuin minihameen käyttö. Housumuoti haastoi ja lopulta mullisti naisten pukeutumisen sekä tavan, jolla naiseus ymmärretään ja esitetään.¹⁰⁹

Vaikka naisten pukeutuminen muuttui vähemmän sukupuolittavaksi, ja naisten housujen käyttö on Euroopassa jo yleisesti hyväksyttyä, ei samaa muutosta ole tapahtunut miesten vaatetuksessa. Monet muotisuunnittelijat ovat suunnitelleet mallistoihinsa miesten hameita jo 1970-luvulta lähtien, mutta ne eivät ole nousseet yleiseen suosioon.¹¹⁰ Kaiserin mukaan on sosiaalisesti opittua, mikä koetaan sopivaksi pukeutumistyyliksi missäkin tilanteessa. Sosiaalisesti opituksi voi ajatella esimerkiksi sen, että ymmärrämme, ettei kylpytakissa ole sopivaa mennä ravintolaan. Tämä liittyy myös opittuihin sukupuolinormeihin. Eurooppalaisessa yhteiskunnassa koetaan, ettei miesten ole yleisesti hyväksyttyä pukeutua hameeseen kilttiä lukuun ottamatta.¹¹¹ Kiltti puolestaan hyväksytään miesten vaatteeksi, koska se on kansallispuuku, eikä sitä nähdä naisten hameena.¹¹²

Monet pop- ja rockmuusikot ovat olleet edelläkävijöitä sukupuolinormeja rikkovassa pukeutumisessa. The Rolling Stones -yhtyeen keulakuva Mick Jagger kohahdutti vuonna 1969 esiintymällä Hyde Parkin konsertissa valkoisessa tunikassa, jonka katsottiin olevan liian mekkomainen. Asu koettiin epäkunnioittavaksi, sillä konsertissa muistettiin Brian Jonesia, The Rolling Stonesin perustajaa, joka oli kuollut kaksi päivää ennen konserttia. Myöhemmin Jagger tuli tunnetuksi monitulkintaisesta sukupuoliroolistaan. Hän käytti esiintyessään useita kertoja mekkomaisia vaatteita ja huulipunaa sekä piti hiukset pitkinä ja avoimina. Jaggerin tyyllillä ei ollut suoraa vaikutusta katumuotiin, mutta hänen tyyliensä edisti sukupuolineutraalin vaatetuksen leviämistä. Myös Madonna sekä Michael Jackson leikkittelivät paljon tyyleillä, jotka yhdistivät sekä feminiiniseksi että maskuliiniseksi koettuja piirteitä.¹¹³

¹⁰⁹ Turunen 2019, 293–299.

¹¹⁰ Steele 1989, 9.

¹¹¹ Kaiser 1997, 216.

¹¹² Steele 1989, 9.

¹¹³ Craik 2005, 215; 217–218.

Myös Isosta-Britanniasta kotoisin oleva muusikko Harry Styles on tullut tunnetuksi rohkeasta ja androgyynisestä pukeutumistyylistään. Hän esiintyi pukeutuneena hameeseen New Yorkissa järjestettävässä Met-gaalassa vuonna 2019 sekä Vogue-lehden kannessa 2020. Styles sai osakseen paljon ihailua, mutta myös moitteita ja kritisointia siitä, että tämänkaltaisen roolimallin antaminen on turmelevaa. Styles itse kertoo BBC:n artikkelissa, että ei koe sukupuolirajoja rikkovaa pukeutumista erikoiseksi. Hän ainoastaan nauttii siitä, että saa pukeutua kuten haluaa. Taiteilijan ja *The Descent of Man* -kirjan kirjoittajan Grayson Perryn mielestä jäykissä sukupuolinormeissa ei ole enää järkeä ja ne tulisi unohtaa kokonaan.¹¹⁴ Rhik Samadder kirjoittaa artikkelissa *Harry Styles can get away with wearing a skirt. But can I?* miesten hameidenkäytöstä. Hänen mukaansa julkisuudenhenkilöt, kuten Harry Styles, Pete Davidson ja Lewis Hamilton, voivat käyttää hametta saamatta osakseen arvostelua. Samadder kuitenkin muistuttaa, että julkisuudenhenkilöiden esiintyminen hameessa esimerkiksi lehden kansikuvassa tai punaisella matolla, on erilainen sosiaalinen tilanne, kuin tavallinen arkielämä. Hän itse testasi hameen käyttöä ja huomasi saavansa osakseen oudoksuvia katseita ja kysymyksiä kuten ”onko tuo miesten hame” ja ”onko hame jokin uskonnollinen asu”. Erityisesti nuoret osoittivat kiinnostusta hametta kohtaan ja antoivat rohkaisevia näkemyksiä sukupuoli-neutraalista pukeutumisesta. Vanhempi väestö sen sijaan ihmetteli ja jopa paheksui hametta. Samadder ihmettelee miksi miehet voivat kulkea ilman paitaa julkisesti, mutta hameen käyttämistä oudoksutaan. Samadderin mukaan opitut binääriset sukupuoliroolit ovat kuin vankila, johon ihmiset pakotetaan. Hänen mukaansa jokaisen tulisi käyttää juuri sellaisia vaatteita, kuin itse parhaaksi näkee.¹¹⁵ Mielenkiintoista Samaddarin kokeilussa on se, miten hameen käyttöön reagoidaan. Kysymys ”onko tuo miesten hame” on erikoinen, koska miksi hame tai ylipäättään mikään vaate tarvitsisi määritellä ainoastaan yhden sukupuolen vaatteeksi. Myös hameen luuleminen uskonnolliseksi vaatteeksi on mielenkiintoista, koska selkeästi uskonnollisessa pukeutumisessa katsotaan miehille sopivammaksi käyttää hametta tai hameen kaltaista vaatetta, kuin tavallisessa arkielämässä.

3.4. Univormu ja sukupuoli

Univormut korostavat yhtenäisyyttä. Sana univormu tulee latinan sanoista *unus*, joka tarkoittaa yhtä ja *forma*, joka tarkoittaa muotoa. Univormuilla halutaan muun muassa luoda ryhmäidentiteettiä, tehdä jäsenten välisiä hierarkiasi suhteita näkyviksi ja korostaa eroa muihin. Samalla yhtenäisellä pukeutumisella voidaan häivyttää myös ryhmän jäsenten yksilöllisiä

¹¹⁴ Laux 2021.

piirteitä.¹¹⁶ Univormut muokkaavat identiteettiä, ja niiden avulla ihmiset mukautuvat ryhmiin, joihin he kuuluvat. Monet miesten käyttämät univormut ovat hyvin räätälöityjä, istuvia ja korostavat normatiivista maskuliinisuutta. Naisten univormut puolestaan ovat monesti hyvin ristiriitaisia. Niissä on samaa maskuliinisuutta, kuin miesten univormuissa, mutta niihin on pyritty tuomaan myös naisellisuutta esimerkiksi hameen avulla. Alusta asti univormujen tarkoitus on ollut erottaa tietty ihmisryhmä muusta yhteisöstä. Univormuja on kuitenkin säädellyt samat pukeutumissäännöt, kuin muutakin pukeutumista. Univormujen historiaa tutkinut Jennifer Craikin lajittelee univormut kolmeen kategoriaan. Kategoriat ovat toiminnallisesti pakolliset univormut, joita esimerkiksi pelastushenkilökunta käyttää, toiminnallisesti hyödylliset univormut, johon puolestaan kuuluu esimerkiksi sairaaloiden työasut sekä kolmantena toiminnaltaan symboliset univormut, joita puolestaan papit, poliisit ja sotilaat käyttävät.¹¹⁷

Lähes kaikki nykyiset univormut ovat mukaelmia joko sotilasunivormuista tai kirkollisista vaatteista. Kirkollisia vaatteita ei aina mielletä univormuiksi, mutta niiden yhtenäiset muodot sekä selkeä tarkoitus erottaa hengellisessä ammatissa työskentelevät tavallisista ihmisistä on selkeä. Tämä täyttää univormun määritelmän. Univormuilla on ollut tärkeä merkitys yhteiskunnassa silloin, kun ryhmäidentiteettiä on haluttu vahvistaa. Erityisesti kolmekymmentävuotinen sota Euroopassa vuosina 1618–1648 vaikutti sotilasunivormujen kehitykseen. Tätä ennen armeijalla ei välttämättä ollut yhtenäisiä pukuja. Usean Euroopan valtion sotiessa keskenään yhtenäisen armeijan luominen oli tärkeää, ja tämä vaikutti sotilasunivormujen kehittämiseen. Samaan aikaan Eurooppaa hallinneet monarkit halusivat korostaa valtaansa kokoamalla yhtenäisen armeijan. Sotilasunivormujen koristeet sekä kirkkaat värit korostivat monarkian tunnuksia. Ranskan vallankumouksen aikaan univormut alkoivat vaikuttamaan myös siviilipukeutumiseen, ja vallankumouksen värit näkyivät myös jokapäiväisissä vaatteissa. Ison-Britannian siirtomaasodat vaikuttivat sotilasunivormun kehitykseen. Värikkäät ja tyylikkäätsotilasunivormut eivät enää olleet toimivia, ja pukua piti muokata olosuhteisiin sopivammaksi. Näin kehitettiin neutraalin värinen ja kevyempi sotilasunivormu. Ranskassa vastaava muutos tapahtui vasta ensimmäisessä maailmansodassa, jossa sodan poikkeuksellisen rankat olosuhteet tulivat Ranskan armeijalle yllätyksenä, ja tämä pakotti muuttamaan univormua radikaalisti. Nykyiset maastokuvioiset sotilasunivormut kehitettiin Kylmän sodan aikana, ja niitä käytettiin ensimmäisen kerran Vietnamin sodassa.¹¹⁸

¹¹⁵ Samadder 2022.

¹¹⁶ Turunen & Niiranen 2019, 28.

¹¹⁷ Craik 2005, 4–5; 12–14; 104.

¹¹⁸ Craik 2005, 16; 21–22; 27–28; 31–32; 37–38; 43.

Naisten ensimmäisiä univormuja olivat kristinuskon alkuaikoina diakonissojen käyttämät kaavut ja pähineet. Näistä vaatteista kehittyi myöhemmin myös nunnien vaatteet, jotka erottivat heidät muista yhteiskunnasta. Monet nunnaluostarit hoitivat myös sairaanhoidon, ja tätä kautta kehittyivät myös ensimmäiset sairaanhoitajien univormut. Reformaation aikana sairaanhoito kuitenkin erotettiin luostaritoiminnasta, ja vasta 1800-luvulla hoitajat saivat omat selkeästi nunnien vaatteista erotetut univormut. Sotilasunivormuja naiset alkoivat käyttämään toisen maailmansodan seurauksena naisten ryhtyessä toimimaan armeijan palveluksessa. Maailmansotien jälkeen naiset kuitenkin poistuivat armeijasta. Naisten yleinen kiinnostus armeijaa kohtaan alkoi kuitenkin kasvamaan 1960-luvulla, mikä käynnisti uuden keskustelun naisten sotilasunivormuista. Tällöin kyseenalaistettiin se, voisivatko naiset käyttää samankaltaisia univormuja kuin miehet.¹¹⁹

Malcom Young käsittelee artikkelissaan *Dress and Modes of Address, Structural Forms for Policewomen* naisten poliisiunivormuja Isossa-Britanniassa. Young toteaa, että naisten aloittaessa työt miehiseksi koetuilla aloilla, kuten poliisivoimissa, naisten täytyi häivyttää kaikki naiselliset piirteensä. Heidän täytyi esimerkiksi leikata hiuksensa lyhyeksi, eikä meikkiä tai koruja saanut käyttää. Naisilta vietiin näin valinnanvapaus ulkoisesta olemuksestaan, joka heillä olisi ollut muuten yhteiskunnassa. Sen sijaan, että ensimmäisten naispuolisten poliisien univormuista olisi tehty samanlaiset ja yhtä käytännölliset kuin miesten, niistä päätettiin tehdä erilaiset ja hyvin epäkäytännölliset. Isossa-Britanniassa ensimmäisissä naispuolisten poliisien univormuissa oli pitkä hame, reisiin asti ulottuva jakku, jossa oli napit ylhäältä alas sekä polviin asti ulottuvat nahkasaappaat. Hame korvattiin culottes-housuilla 1960-luvulla, jotka olivat ikään kuin kompromissi. Ne olivat housut, mutta muistuttivat hametta, eikä niistä näkynyt jalat ja takapuoli. Ne eivät käyttäjien mielestä olleet kuitenkaan miellyttävät päällä, ja ne olivat lähes yhtä hankalat käyttää, kuin pitkä hame.¹²⁰ Vasta 1980-luvulla naispuoliset poliisit saivat luvan käyttää housuja Isossa-Britanniassa. Myös Yhdysvalloissa ensimmäisillä naispoliiseilla oli vastaavanlaiset univormut kuin Isossa-Britanniassa. Heillä oli univormun osana myös käsilaukku, jossa he kantoivat asetta.¹²¹ Young toteaa, että naisten univormuissa vallitsee kristillisestä ajatuksesta lähtöisin oleva hierarkia, jossa nainen on järjestyksessä miehen alapuolella.¹²²

Keskustelu naisten univormuista jatkuu edelleen. Ongelmana vaikuttaa olevan se, miten suunnitella univormu naiselle sopivaksi ja valta-asemaa edustavaksi. Craikin mukaan

¹¹⁹ Craik 2006, 81–82; 94.

¹²⁰ Young 1992, 268–269; 273–275.

¹²¹ Craik 2005, 88–89.

naisten univormut ovat ristiriidassa normatiivisen feminiinisyyden kanssa. Niihin sisältyy univormuihin liitettyjä viestejä, kuten kuria, säännönmukaisuutta, järjestystä ja käytännöllisyyttä, mutta naisten pukuihin kuuluvat hameet ilmaisevat tiettyjä feminiinisyyteen liitettyjä asioita, kuten säädyllyisyyttä ja sievää ulkoasua.¹²³ On myös huomattu, että sukupuolitetuilla univormuilla on seksuaalinen ja aistillinen ulottuvuus. Univormujen tarkoituksenmukainen kontrolli vetoaa ulkopuolisiin. Miesten univormujen ylitsevuotavainen maskuliinisuus ja naisten univormujen ambivalentti ja latautuneisuus laukaisevat seksuaalisia ja eroottisia jännitteitä.¹²⁴

Naisten uskonnolliset univormut ovat aiheuttaneet päänvaivaa monessa maassa, jossa naiset saavat toimia kirkon palveluksessa. Monet naispuoliset papit ovat joutuneet kokemaan olevansa kakkosluokan pappeja miehiin verrattuna, tai sitten heidän sukupuolensa on haluttu häivyttää kokonaan. Nämä kertovat syvään juurtuneista perinteistä, joissa ainoastaan miehet on nähty papinrooliin sopiviksi. Naisten astuessa perinteisille miestenaloille univormujen muuttaminen tapahtuu vastahakoisesti, ja naisten univormuihin saatetaan löytää erikoisia ratkaisuja. Esimerkiksi pappisviran auetessa myös naisille, heidän univormunsa ovat muodostuneet muistuttamaan hyvin paljon nunnien vaatteita. Monissa univormuissa on ollut vaatimaton yhdistelmä, johon kuuluu paita, jakku ja hame. Pukuun kuuluu usein myös siihen liitettävä koru, jossa on uskonnollinen symboli. Naisten pappisvihkimyksen tulella lailliseksi Australiassa, naisten papinvaatetta varten järjestettiin pukukilpailu. Kaikki kilpailijat valitsivat malliin korkean kauluksen, vaatimattoman hameen ja takin sekä sisällyttivät asuun korun, jossa oli uskonnollinen symboli. Vaatteet korostivat naispuolisten pappien ammatillisia ominaisuuksia, joiksi nähtiin vaatimattomuus, säädyllyisyys ja kohtalainen auktoriteetti.¹²⁵ Myös Suomessa ensimmäinen naispuolisten pappien virkapuku Vuokko, noudattaa tätä samaa kaavaa.¹²⁶

Tutkijat ovat huomanneet, että naisten univormujen ulkonäköä muokataan useammin ja vallitsevaan muotiin sopivaksi. Tätä ei puolestaan tehdä miesten univormuille. Youngin mukaan naisten univormujen loputon uudistuksen tarve on johtanut siihen, että monista univormuista tulee yhä useammin lentokoneen matkustamohenkilökunnan univormuja muistuttavia asuja.¹²⁷

¹²² Young 1992, 282.

¹²³ Nevala 2019, 249.

¹²⁴ Craik 2005, 99–100.

¹²⁵ Craik 2005, 96; 107–108.

¹²⁶ Piikkilä-Nieminen 1995, 20.

¹²⁷ Craik 2005, 134.

4. Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapuvut

4.1. Papin virkapuvun historia ja merkitys

Jokaisella uskonnolla on oma tyypillinen pukeutumisensa. Uskonnollinen pukeutuminen voi olla omaleimaista suurella osalla kyseisen uskonnon harjoittajista tai ainoastaan esimerkiksi kyseisen uskonnon johtajilla, kuten papistolla, rabbeilla, imaameilla tai munkeilla. Monissa uskonnoissa pukeutumisessa ihaillaan säädyllisyyttä, yksinkertaisuutta sekä ihmiskehon kunnioittamista. Papistolla tietynlainen pukeutuminen on merkki heidän virastaan, ja vaatetuksesta voi käydä ilmi myös heidän asemansa uskonnollisessa hierarkiassa.¹²⁸

Varhaiskristillisessä kirkossa papisto ei pukeutunut eri tavalla muihin uskovaisiin nähden. Vasta 400-luvulla papisto alkoi erottautua maallikoista pukeutumalla pukuun, jonka perusta on roomalaisessa siviilipuvussa. Ajan kuluessa kirkolliset vaatteet muuttuivat yhä erottuvammiksi, ja erityisesti katolisen ja ortodoksisen kirkon papisto pukeutui hyvin koristeellisiin pukuihin, kun taas protestanttisissa kirkoissa papisto valisti yksinkertaisemman puvuston. Koristeelliset vaatteet korostivat kirkon asemaa, auktoriteettia ja valtaa, kun taas pelkistetyimmät vaatteet korostivat köyhyyslupausta, siveyttä ja kuuliaisuutta. Molemmat tyylit ovat kuitenkin erotettavissa välittömästi tavallisista vaatteista. Ne myös korostavat moraalia, siveyttä ja henkistä puhtautta. Myös liturgisten kankaiden ja vaatteiden värit saivat uskonnollisen merkityksen paavi Pius V:n vuonna 1570 antaman määräyksen mukaisesti. Valkoinen tai hopea symboloi iloa, puhtautta ja viattomuutta, punainen symboloi marttyyrikuolemaa ja uhrauksia, violetti merkitsi valmistelua ja katumusta, vihreä on puolestaan neutraali väri ja kulta voi lisätä kaikkiin näistä väreistä. Musta yhdistettiin kuolemaan ja juhlallisuuteen. Monet näistä symbolisista merkityksistä on siirtynyt myös tavallisen väestön vaatteisiin.¹²⁹

Papin virkapuvut alkoivat vakiintumaan keskiajalla ja ovat muotoutuneet aikojen saatossa nykyiseen muotoonsa. Keskiajalla papit eivät käyttäneet lainkaan tavallisia arkivaatteita, vaan heidän vaatetuksestaan ilmeni aina papistoon kuuluminen. Keskiajalla, ennen reformaatiota, papiston tärkein arkivaate oli pitkä, maahan asti ulottuva ja musta takkimainen kaapu. Vaatteen tärkein tehtävä oli pitää pappi lämpimänä kylmissä kirkkotiloissa. Erityisesti kylmässä ilmastossa, kuten Suomessa, vaate saatettiin vuorata nahalla tai turkiksella. Papit pukeutuivat 1500-luvulla maahan asti ulottuviin riipushihaisiin ja edestä avoimiin takkimaisiin kaappuihin, joissa oli myllynkivikaulukseksi kutsutut röyhelökaulukset. Vuosisadan vaihtuessa papin puku pysyi lähes samanlaisena, mutta kaapu muuttui edestä tiheään napitetuksi.¹³⁰ Tu-

¹²⁸ Palmer & Gareau 2017, 85.

¹²⁹ Craik 2005, 204–205.

¹³⁰ Piikkilä-Nieminen 1995, 11–13.

run linnan säilyneistä asiakirjoista selviää, että kappalaiset saivat palkkansa mustana verkana. Tästä voidaan päätellä, että pappien vaatteiden väriksi on vakiintunut musta jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Kirkkojärjestyksessä vuonna 1571 annetussa julistuksessa papistoa kehoitettiin välttämään lyhyitä espanjalaisen muodin mukaisia viittoja ja pitäytymään perinteisissä pitkissä kaavuissa. Tämä keskiaikaisen pitkän hameen mukaelma säilyikin papiston vaatteena vielä pitkään sen jälkeen, kun muu väestö oli hylännyt sen vanhanaikaisena.¹³¹

Papisto käytti läpi 1600-luvun pitkää ja hihoistaan väljää kaapua. Se jäi kuitenkin pois 1700-luuvulle tultaessa, ja sen korvasi pitkä jakku tai papintakki eli kaftaani (ruotsiksi *kafta*). Vuoden 1664 ylellisyysasetuksessa papistolta kiellettiin kaikki ylellisyydet ja koristelut vaatteissa, ja heitä kehoitettiin pitämään yksinkertaisia ja vaatimattomia vaatteita. Papisto ei myöskään saanut käyttää peruukkeja eikä kasvattaa hiuksiaan pitkiä.¹³² Taistelu papiston pukeutumisesta jatkui aina 1700-luvulle asti, ja tällä välin kaftaanin hihansuut olivat lyhentyneet yleismuodin mukaisiksi siten, että hihat tulivat näkyviin takin hihansuista. Vuoden 1689 kirkollislaissa kehoitetaan pappeja ehtoolista jakaessa pukeutumaan messukasukkaan. Kyseisessä laissa annetaan myös muita ohjeita papin pukeutumisesta ja siitä, milloin tulee pukeutua kaftaaniin ja papinkaulukseen ja milloin on käytettävä liturgisia vaatteita.¹³³

Monissa 1800-luvun kuvatauluissa papeilla on vielä yllään pitkät kaftaanit ja papinkaulukset. Kuitenkin viimeistään 1800-luvun lopulla kaftaanin tiedetään lyhentyneen Suomessa polvipituiseksi. Se sai myös uuden työistuvamman muodon ja pystykauluksen. Tarkkaan ei tiedetä koska ja miksi kaftaani on muuttunut, mutta todennäköisesti se on saanut vaikutteita 1800-luvulla arkipukuna käytetystä puvuntakista. Tämä puvuntakkia muistuttava papintakki lipereineen on säilynyt hyvin muuttumattomana näihin päiviin asti.¹³⁴

Pappisvirka aukesi myös naisille vuonna 1986, ja ensimmäiset naiset vihittiin papin virkaan vuonna 1988.¹³⁵ Tuolloin Vuokko Nurmesniemi suunnitteli naispuolisille papeille oman virkapuvun, joka eroaa suuresti miespuolisten pappien virkapuvusta. Kyseistä pukua kutsutaan yleisesti Vuokoksi, ja se on moniosainen ja väriltään pääosin musta. Puvun paidassa on pystykaulus ja väljät hihat, ja sen alla käytetään asuun suunniteltua aluspaitaa. Asuun kuuluu polvipituinen ja suoralinjainen hame. Paidan ja hameen päälle puetaan lantiolle asti ulottuva suoralinjainen takki. Pukuun kuuluu myös Kalevala-korun valmistama ristiriipus, joka

¹³¹ Pylkkänen 1956, 359–361.

¹³² Pylkkänen 1970, 134–135; 137; 139; 140; 142.

¹³³ Piikkilä-Nieminen 1995, 11–13.

¹³⁴ Piikkilä-Nieminen 1995, 25; 64.

¹³⁵ Naiset pappeina 30 vuotta s.a..

toimi myös papin virkamerkinä.¹³⁶ Kuten Craikin kuvaus Australian naispuolisten pappien virkapuvuista edellisessä luvussa myös Vuokko muodostuu vaatimattomasta yhdistelmästä, johon kuului paita, jakku ja hame sekä pukuun liitettävä koru.¹³⁷ Mielestäni on mielenkiintoista, miten kahdessa toisistaan kaukana olevassa yhteiskunnassa päädyttiin hyvin samankaltaiseen vaateratkaisuun pappisviran auetessa myös naisille.

Vuokko sai kuitenkin paljon kritiikkiä osakseen. Sitä arvosteltiin muun muassa sen kapeasta hameesta ja pitkästä jakusta, joissa oli hankala liikkua, sekä puvun kankaasta, joka koettiin kuumaksi. Lisäksi puku oli hankala pukea päälle. Uuden virkapuvun suunnittelemisen katsottiin siis tarpeelliseksi, ja vuonna 2007 piispainkokouksen työryhmä aloitti toiminnan virkapuvun uudistamiseksi.¹³⁸ Muutostarpeita kiihdytti myös se, että Vuokko-puvun tekijänoikeudet kuuluivat Vuokko Nurmesniemelle, eikä hän ollut halukas tekemään pukuun muutoksia. Kuopion hiippakunnan nykyinen piispa Jari Jolkkonen toimi piispainkokouksen pääsihteerinä vuosina 2007–2012, jolloin uusi virkapukuohjeistus laadittiin. Aloite virkapuvun uudistamisesta tuli Naisteologit ry:ltä, joka oli tehnyt selvityksen uusimistarpeesta. Naisteologit eivät kuitenkaan halunneet muuttaa miehille tarkoitettua kaftaania naisille sopivaksi. Naisteologit ry:llä ei ollut aloiteoikeutta piispainkokouksessa, joten Jolkkonen toi asian esiin piispainkokouksen epävirallisessa neuvottelussa, jossa sovittiin, että silloinen Porvoon piispa Gustav Björkstrand tuo asian viralliseen käsittelyyn syyskuussa 2007 pidettävään istuntoon. Kyseisessä istunnossa todettiin, että virkapukuohjeistusta oli tarkasteltava koko papiston osalta. Piispainkokous asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää virkapukuun liittyviä käytännöllisiä, esteettisiä ja teologisia näkökohtia sekä tehdä mahdolliset toimenpide-ehdotukset virkapuvun uudistamiseksi. Työryhmään haluttiin vahva naisedustus, sillä haluttiin, että naispuolisten pappien virkapuku uudistetaan nimenomaan naisten toimesta. Selvityksessä todettiin, että liturginen pukeutuminen on samanlainen molemmille sukupuolille. Selvityksen mukaan ”koska pappisvirka on yksi, ei virkapukeutumisellakaan ole syytä tehdä tarpeetonta eroa naisten ja miesten välille”. Työryhmä katsoi, että virkapukujen yhtenäisellä ilmeellä osoitetaan kirkon viran yhtenäisyyttä, ja että papin viran keskeiset tunnukset voivat olla naisten ja miesten puvuissa samat tai samantyyppiset. Toisaalta työryhmä halusi, että erityisesti juhlapuku on naisille oma ja erilainen. Kaftaanin soveltamista kaikille yhteiseksi virkapuvuksi ei

¹³⁶ Piikkilä-Nieminen 1995, 20.

¹³⁷ Craik 2005, 108.

¹³⁸ Poisuo 2020.

haluttu. Tätä näkemystä pidettiin outona sekä työryhmässä että naispuolisten pappien keskuudessa, joskin myös eriäviä mielipiteitä kuultiin.¹³⁹

Piispainkokous järjesti kirkkohallituksen kautta avoimen suunnittelukilpailun, johon lähetettiin 22 pukusuunnitelmaa. Kilpailun voitti vaatesuunnittelija, muotoilija Kirsimari Kärkkäisen suunnittelema puku Valonsäde. Kyseinen puku ei koostu yhdestä puvusta, vaan puvustosta. Siinä on erillisiä osioita, joista käyttäjä voi valita haluamallaan tavalla käyttötärpeen ja henkilökohtaisen istuvuuden mukaan. Kärkkäinen kiinnitti virkapuvun suunnittelussa huomiota erityisesti historialliseen ja liturgiseen perinteeseen sekä toimivaan kokonaisuuteen sekä monipuolisuuteen. Syyskuussa 2010 piispainkokous antoi papiston virkapukeutumisesta uuden ohjeistuksen, jonka uudistukset koskivat erityisesti naisten virkapukua. Työryhmässä käsiteltiin myös miesten virkapukuja, mutta miehiltä muutostoiveita oli tullut verrattain vähän, ei muutokselle koettu olevan tarvetta. Uudessa ohjeistuksessa annettiin tarkemmat ohjeet pukeutumiseen jumalanpalveluksissa, kirkollisissa toimituksissa, kirkon yhteisissä kokoontumisissa sekä erityistilanteissa. Rovasti Pirkko Poisuon mukaan virkapukua suunniteltaessa on tärkeää huomioida, että sitä käyttävät monenlaiset ihmiset niin iältään kuin kooltaan. Virkapuvun tulee kestää aikaa, ja sen pitää toimia monenlaisissa tilanteissa.¹⁴⁰ Vaikka virkapuku haluttiin mahdollisimman monelle sopivaksi ja mieluisaksi, annettiin sen käytöstä mielestäni kuitenkin hyvin yksityiskohtaiset ja erityisesti sukupuolen kannalta joustamattomat ohjeet. Espoon hiippakunnan piispan Kaisamari Hintikan mukaan on myös globaalissa mittakaavassa hyvin poikkeuksellista, että virkapukuohjeistus on näin yksityiskohtainen. Esimerkiksi Ruotsin luterilaisessa kirkossa virkapuku on kaikille sama.¹⁴¹ Ruotsin luterilaisen kirkon virkapukuohjeistuksessa kaikkia pappeja ohjeistetaan käyttämään mustaa paitaa, jossa on pystykaulus ja sokeripalaksi kutsuttu papintunnus tai kokonaan valkoinen kaulus. Juhltilaisuuksissa pappeja ohjeistetaan käyttämään kaftania, mustaa paitaa sekä lipereitä.¹⁴² Myös Tanskassa ja Norjassa on kaikille yhteinen virkapuku, jonka kanssa käytetään myllynkivikaulusta.¹⁴³

Kuten univormuja käsittelevässä kappaleessa käy ilmi, monissa virkapuvuissa ja univormuissa korostetaan binääristä sukupuolta. Itse työtehtävä ei yleensä edellytä sukupuolen mukaista pukeutumista, vaan pukeutumista määräävät ennemminkin tavat, perinteet ja kirjoittamattomat säännöt. Utraisen mukaan sukupuolen mukainen pukeutuminen on käytäntö, jolla on haluttu tehdä selkeä ero sukupuolten välillä. Vaatteet voivat toimia myös ikään kuin naa-

¹³⁹ Jolkkonen 2022.

¹⁴⁰ Poisuo 2020.

¹⁴¹ Hintikka 2022.

¹⁴² Prästens kläder 2022.

¹⁴³ Hintikka 2022, Ks. myös Antila 2022.

mioina, joilla voidaan etäännyttää itsensä sukupuolisesta ruumiista. Naamio voi myös luoda turvaa ja suojaa kantajalleen ja piilottaa hänen persoonansa virkaa merkitsevän puvun alle. Naamiona toimiva virkapuku voi tuoda turvaa myös sille, joka kohtaa puvun kantajan. Koh-
taaja voi turvallisesti mielin kohdata viranhaltijan, eikä hänen tarvitse miettiä kyseisen henkilön
persoonallisuutta tai mieltymyksiä. Lääkäriin, poliisiin ja papin puvut ovat esimerkkejä kanta-
jan persoonaa peittävistä vaatteista. Katsoja ei sinänsä katso puvun ohi, vaan katsoo ja kohtaa
puvun kantaman viran. Pappien liturginen pukeutuminen on sukupuolen peittävästä naa-
mioivasta pukeutumisesta selkein esimerkki. Pitkä, valkoinen alba ja raskas kasukka peittävät
alleen ihmisen kaulasta nilkkoihin asti.¹⁴⁴

Kirkkolain 5 luvun 1 § mukaan evankeliumin julistamista ja sakramenttien toimitta-
mista varten kirkossa on pappisvirka, joka saadaan papiksi vihkimisessä. Pappisvirka perustuu
apostoliseen suksessioon, jolla tarkoitetaan apostoleista asti juontuvaa piispojen virkaan vih-
kimisen ketjua.¹⁴⁵ Papin tehtäviin kuuluu erityisesti messun toimittaminen, sakramenttien ja-
kaminen, muiden kirkollisten toimitusten hoitaminen sekä yksityinen sielunhoito ja rippi.¹⁴⁶
Suomen evankelisluterilaisen papin virkapuku sijoittuu suomalaiseen vaatetus- ja pukeutu-
miskulttuuriin. Pappi ei ole tarkoitus edustaa itseään vaan kirkkoa ja sen sakramenteja. Pappi
on usein tilanteen keskiössä, mutta hän itse ei ole keskipiste. Seurakuntalaisten ja eri tilai-
suuksiin osallistuvien kannalta on tärkeää, että pappi tunnistaa papiksi. Kirkolliset toimitukset
ja sielunhoitokeskustelut ovat hetkiä, jolloin ollaan ihmiselämän käännekohdassa. Pappi vir-
kapukuineen on tausta tai kehys varsinaiselle toimitukselle tai hartaudelle. Näin papin puku
on viesti, eikä pappi voi virantoimituksessaan pukeutua täysin omien mieltymystensä mukai-
sesti. Virkapuku voi antaa käyttäjälleen myös työrauhan, jotta tämä voi toimia viran mukaisis-
sa tehtävissä¹⁴⁷

4.2. Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapukeutumisen ohjeistus nykyään

Papin pukeutumisen lähtökohtana on, että hänet on virkaa toimittaessaan tunnistettava papik-
si. Pukeutumisessa on otettava huomioon kulloisenkin tilanteen luonne ja viran tunnusten
käyttäminen, ja virkatehtävien hoitaminen edellyttää aina huoliteltua pukeutumista ja olemus-
ta. Piispainkokous on antanut ohjeet pappien virkapukeutumiseen arkena ja juhlatilanteissa.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Saarinen 2011.

¹⁴⁵ Apostolinen suksessio s.a..

¹⁴⁶ Pappi s.a..

¹⁴⁷ Poisuo 2020.

¹⁴⁸ Saarinen 2011.

Piispainkokous on antanut ohjeistuksen pappien virkapukeutumisesta viimeisimmän kerran 15.9.2010. Kyseisessä ohjeistuksessa annetaan yksityiskohtainen selostus pappien virantunnuksista sekä virkapukeutumisesta. Ohjeistus sisältää ohjeet papin juhlapukeutumista, tummasta puvusta, arkipukeutumisesta sekä jumalanpalveluspukeutumisesta. Ohjeistuksessa annetaan erilliset ohjeet miespuolisille ja naispuolisille papeille, muunsukupuolisia ohjeistuksessa ei ole huomioitu.¹⁴⁹

Ohjeistuksen mukaan miespuolisen papin virkatunnukset ovat polvitaipseeseen ulottuva pystykauluksinen papintakki eli kaftaani sekä valkoinen papinpaita, papinkaulus ja liperit. Naispuolisen papin virkatunnukset ovat Kirsimari Kärkkäisen suunnittelema Valonsäde-papinjakku, valkoinen pantakauluksellinen papinpaita ja Valosäde-risti. Vaihtoehtona edellä mainituille on sekä miehille että naisille musta pantakauluksellinen papinpaita, jolla tarkoitetaan pystykaulusta ja siihen liittyvää valkoista etuosaa tai kaulusta ympäröivää valkoista osaa. Juhlapukuohjeistus on miespuolisille papeille sama kuin edellä mainittu virantunnuksien, mutta lisäyksenä on mustat suorat housut sekä mustat sukat ja kengät. Naispuolisen papin juhlapukuna on myös edellä mainitut virantunnuksien. Papinjakku somistetaan juhlapuvussa valkoisella säteellä, ja jakkuun voidaan yhdistää joko polvipituinen tai pitkä hame tai housut sekä asukokonaisuuteen sopivat mustat sukat ja kengät. Tummalla puvulla puolestaan tarkoitetaan sekä mies- että naispuolisilla papeilla tummaa yhtenäistä pukua, jonka kanssa pidetään mustaa pantakauluksellista papinpaitaa. Naispuoliset papit voivat käyttää myös Valosäde-jakkua, jossa sädesomite on musta. Arkipukeutumisessa sekä mies- että naispuolisille papeille on ohjeistettu musta pantakauluksellinen paita sekä puku (naisilla jakkupuku) tai muu arkiasu ja arkiasuun sopivat sukat ja kengät. Jumalanpalveluspukeutumisessa ohjeet ovat samat kaikille. Jumalanpalveluspuvun kanssa ohjeistetaan käyttämään papin juhlapukua tai tummaa pukua. Tummaa pukua käytetään myös seurakunnan muussa toiminnassa. Viikkotoiminnassa voi puolestaan käyttää arkipukua.¹⁵⁰

Selkein ero nykyisessä ohjeistuksessa on siis virantunnuksissa sekä juhlapukeutumisessa, jota ohjeistetaan käyttämään esimerkiksi pappisvihkimyksessä. Papin kenties selkeimpänä tunnuksena voi pitää lipereitä tai valkoista niin kutsuttua sokeripalatunnusta. Miespuolisilla papeilla virantunnuksena on papinkaulus ja liperit, joista pappisvirka käy selkeästi esille. Naispuolisilla papeilla sen sijaan tunnukseseen kuuluu valkoinen kaulus. Näin ollen virantunnus ei ole naispuolisten pappien puvuissa yhtä selkeästi esillä kuin miespuolisten pappien tunnuksien. Valkoista kaulusta käytetään juhlapuvun kanssa. Tämä on mielestäni naispuolisia

¹⁴⁹ Piispainkokouksen ohje papin ja lehtorin virkapukeutumisesta 2010.

¹⁵⁰ Piispainkokouksen ohje papin ja lehtorin virkapukeutumisesta 2010.

pappeja kohtaan hyvin eriyttävää, sillä miespuoliset papit tunnustetaan välittömästi papeiksi. Naispuolisten pappien virkapuvussa on sen sijaan tapahtunut mielestäni aivan kuten aikaisemmin on mainittu Youngin toteamana. Puvun uudistaminen on johtanut siihen, että asu muistuttaa enemmän lentokoneen matkustamohenkilökunnan univormua kuin papin virkapukua.

Vastuu virkapukuohjeistuksesta ja sen mahdollisesta muuttamisesta kuuluu piispainkokoukselle. Tätä tutkimusta varten kysyin piispojen näkemyksiä nykyisestä virkapukuohjeistuksesta. Mikkelin hiippakunnan piispa Seppo Häkkinen ei näe ongelmaa nykyisessä ohjeistuksessa. Enemmän ongelma hänen mukaansa on siinä, ettei nykyisiä ohjeita noudateta. Häkkisen mukaan tasa-arvoon kuuluu se, että tunnustetaan miesten ja naisten erilaisuus. Ohjeistus voi siis jatkossakin olla nykyisen kaltainen ilman, että se on epätasa-arvoinen. Häkkisen mukaan monia asioita tarkastellaan nykyään kapeasti vain tasa-arvon ja sukupuolten näkökulmasta. Tämä ei hänen mukaansa tee oikeutta itse asialle ja monille eri näkökulmille, joita virkapukeutumiseen liittyy. Hän korostaa virkapuvun tehtävää erityisesti viran tunnuksena. Yhtenäinen pukeutuminen myös lisää kollegiaalisuutta ja virkakunnan keskinäistä yhteenkuuluvuutta.¹⁵¹ Mielenkiintoista tässä näkökulmassa mielestäni on se, että Häkkinen katsoo yhtenäisen pukeutumisen lisäävän yhteenkuuluvuutta, mutta nykyinen ohjeistus erottelee papit kahteen sukupuolitettuun ryhmään. Oulun hiippakunnan piispan Jukka Keskitalon sekä Lapuan hiippakunnan piispan Matti Salomäen mukaa virkapukuohjeistusta on hyvä tarkistaa aika ajoin ja pohtia ohjeistusten ajanmukaisuutta.¹⁵² Salomäki kuitenkin korostaa, ettei ohjeistusta ole tarkoituksenmukaista muuttaa ainoastaan sukupuolten häivyttämisen vuoksi. Hänen mielestään on hyvä, että miehet saavat olla miehiä ja naiset naisia myös pappeina.¹⁵³ Tampereen hiippakunnan piispa Matti Repon mukaan keskustelu pappien virkapuvuista on vilkastunut vaatemarkkinoiden valikoiman kasvaessa, internetkaupan yleistyessä ja pappien oman aktiivisen vaikuttamisen kautta. Samalla on kyseenalaistettu sukupuolitettu virkapukuohjeistus.¹⁵⁴ Helsingin hiippakunnan piispa Teemu Laajasalo puolestaan toteaa, ettei hän ole kuullut, että nykyistä ohjeistusta pidettäisiin epätasa-arvoisena. Sen sijaan hän on kuullut toiveita siitä, että pappien juhlapukeutuminen olisi sukupuolesta riippumatonta. Tämän toiveen toteuttaminen vaatisi yhteistä päätöstä siitä, että nykyisiä juhlapukuja voisi käyttää sukupuolesta riippumatta. Tällöin viran tunnukset säilyisivät ilman, että on tarvetta lisätä uutta pukukokonaisuutta. Laajasalon mielestä nykyinen ohjeistus ei huomioi sukupuolen moninaisuutta. Muunsukupuolo-

¹⁵¹ Häkkinen 2022.

¹⁵² Keskitalo 2022.

¹⁵³ Keskitalo & Salomäki 2022.

liset tai muuten binäärisen sukupuoli- jaotteen ulkopuolella olevat papit voisivat Laajasalon mukaan valita olemassa olevista pukuvaihtoehdoista itselleen sopivimman. Mikäli tämä ei sukupuoli-identiteetin vuoksi ole mahdollista, voisi piispan kanssa keskustella muusta sopivasta ratkaisusta. Laajasalon mukaan täydellistä tyytyväisyyttä papiston kesken ei voida saavuttaa. Ihmisillä on erilaisia taustoja, mielipiteitä ja toiveita. Olennaista on kuitenkin se, että seurakuntalaiset tunnistavat papin, ja virkapuku on viranhoitoa tukevaa ja juhlatilanteissa arvokkuutta osoittavaa. Tästä syystä hän pitää tärkeänä, ettei virkapuvut vaihdu liian usein. Seurakuntalaisilla tulee olla mahdollisuus tunnistaa papit, ja nuorilla papeilla mahdollisuus kokea olevansa osa jatkumoa.¹⁵⁵ Turun arkkihiippakunnan piispa Mari Leppäsen mukaan nykyinen virkapukuohjeistus korostaa sukupuolten eroa, mikä ei ole tavallista muissa luterilaisissa kirkkoissa. Leppäsen mukaan naiset ovat olleet vahvasti mukana sekä Vuokon että Valonsäteen suunnittelussa. Hän kuitenkin olettaa, että myös Valonsäde koetaan jossain vaiheessa vanhanaikaiseksi, minkä vuoksi juhlapuvun tulisi olla kaikille yhdenmukainen ja ajaton. Hän myös korostaa, että tietomme sukupuolen moninaisuudesta lisääntyy koko ajan. Kahden sukupuolen sijaan olisi tarkoituksenmukaisempaa puhua eri sukupuolista. Leppänen on saanut palautetta nykyisestä ohjeistuksesta, joka koetaan turhan yksityiskohtaiseksi, eikä se huomioi sukupuolen moninaisuutta.¹⁵⁶ Espoon piispa Kaisamari Hintikka pohtii, miksi virkapukuohjeistuksen ylipäätään pitää olla erilainen miehille ja naisille, kun pappisvirka on kuitenkin yksi ja yhteinen kaikille. Hintikan mukaan myös visuaalisella ilmeellä on merkitystä siinä, miten papit nähdään, ja pahimmillaan erilaiset virkapuvut voivat olla jopa vahingolliset. Hintikka ei kuitenkaan tarkastele virkapukuohjeistusta tasa-arvon näkökulmasta. Hän korostaa virkateologiaa sekä yhtä yhteistä pappisvirkaa, joka ei erottele sukupuolta. Pappisvirka avattiin yli 30 vuotta sitten kaikille sukupuolille, eikä pappisvirka ollut enää sukupuoleen sidoksissa. Ensimmäiset naispuolisia pappeja koskevat piispainkokouksen virkapukuohjeistukset olivat äärimmäisen tarkkoja ja määrittelivät virkapuvun lisäksi niin korvakorujen pituuden kuin sukkahousujen paksuuden. Hintikan mukaan tämä kertoo toiseuttamisesta ja siitä, että naispuolisia pappeja on pyritty virkapukeutumisen kautta kontrolloimaan. Monet naispuoliset papit joutuvat edelleen kohtaamaan eriarvoista kohtelua sukupuolensa vuoksi. Tämän vuoksi Hintikan mukaan on tärkeää purkaa sukupuolta korostavia eroja.¹⁵⁷

Helsingin yliopiston oppilaitospappi Late Mäntylän mukaan pappeja ei tarvitse hohtaa liian yksityiskohtaisilla virkapukuohjeilla. Hänen mukaansa ohjeistukseksi riittäisi papin

¹⁵⁴ Repo 2022.

¹⁵⁵ Laajasalo 2022.

¹⁵⁶ Leppänen 2022.

musta pantakauluksellinen paita ja sen kanssa kuhunkin tilaisuuteen sopiva asu. Myöskään liian koreilevat vaatteet eivät ole hyvät, koska ne saattavat rakentaa muurin papin ja ihmisten välille, jolloin pappi on vaikeasti lähestyttävämpi. Hän on itse muunsukupuolinen ja kokee hyväksi asiaksi, ettei tämänhetkisessä ohjeistuksessa ole huomioitu muunsukupuolisia, sillä näin he voivat valita itse vapaasti pukunsa. Tässä näkemyksessä korostuu mielestäni jälleen virkapukuohjeistuksen yksityiskohtaisuus ja halu pyrkiä siitä eroon. Mäntylä käytti Vuokkopukua omassa pappisvihkimyksessään vuonna 2004 sekä vielä jokaisessa jumalanpalveluksessa ja kirkollisessa toimituksessa vihkimyksen jälkeen kahdeksan kuukauden ajan. Tämä oli kyseisen seurakunnan kirkkoherran ohjeistus. Mäntylän mukaan puvun käyttäminen tuntui hirveältä, sillä hän oli viimeksi pukeutunut hameeseen tai mekkoon lapsena vanhempansa pakkotamana. Nykyään hän ei enää suostuisi pukeutumaan kyseiseen pukuun. Hän ei ymmärtänyt silloin eikä nyt, miksi virkapuvut ovat erilaisia ja binäärisen sukupuolijaon mukaisia. Hänen mukaansa sukupuolitettu ohjeistus on tapa kontrolloida ihmisiä. Hänen mukaansa ei ole nykyaikaista erotella pukuja sukupuolen, erityisesti binäärisen sukupuolijaon mukaisesti. Mikäli virkapukuja on erilaisia, jokaisella tulisi Mäntylän mukaansa olla oikeus valita virkapukunsa itse.¹⁵⁸

4.3. Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapuvun tulevaisuus

Filosofian tohtori Satu Saarinen pitää erontekoa virkapuvuissa merkittävänä ja ongelmallisena teologisena linjauksena. Jos virka on kaikille sama, myös viran tunnusten pitäisi olla samat.¹⁵⁹ Joukko pappeja perusti vuonna 2016 Pyhävaate-osuuskunnan uudistamaan pappien pukeutumista. He halusivat vastata tarpeeseen, jossa papit kokevat sukupuolituneet virkapuvut eriyttävinä. Osuuskunnan edustajat julkaisivat vuonna 2018 vetoamuksen, jossa piispainkokousta kehoitetaan purkamaan pappien sukupuolisidonnaiset pukeutumisohjeet. Pyhävaate valmistaa ja myy kaikille sukupuolille sopivia papin virkapukuja.¹⁶⁰ Pyhävaatteen tuotteisiin kuuluu pitkä sutaani sekä polvipituinen malli papintakki. Kyseessä on sama pitkän mustan papin vaateen mukaelma, josta aikoinaan lyhennettiin pohjoisen luterilaisuuden kaftaani. Kaftaani on piispainkokouksen ohjeen mukaan papin virkapukeutumisessa sallittu vain miespuolisille pappeille.¹⁶¹ Pyhävaatteen valmistama sutaani sekä papintakki hyväksytään nykyisin papin tum-

¹⁵⁷ Hintikka 2022.

¹⁵⁸ Mäntylä 2022.

¹⁵⁹ Saarinen 2011.

¹⁶⁰ Haikala 2018.

¹⁶¹ Pajunen 2020

mana pukuna ja arkipukuna, mutta ei juhlapukuna. Pyhävaatteen perustajajäsen, pappi ja teologian tohtori Mika Pajunen toteaa Kirkko ja kaupunki -lehden artikkelissa, että esimerkiksi pappisvihkimykseen osallistuvan papin täytyy hankkia sukupuolensa mukainen juhlapuku. Pajusen mukaan pappien nykyiset pukeutumisohteet eivät tue parhaalla mahdollisella tavalla yhteistä pappisvirkaa. Virkapukeutumisen idea on Pajusen mukaan se, että henkilö tunnustetaan papiksi, ei se, että henkilö tunnustetaan nais- tai miespuoliseksi papiksi.¹⁶² Pappi ja Pyhävaate-osuuskunnan luova johtaja Meri-Anna Hintsala toteaa Ylen uutisessa, että emme tarvitse virkapukuja, jotka korostavat kantajiensa sukupuolta, vaan virkapukuja, jotka sopivat kunkin vartalolle ja korostavat viran ykseyttä. Pyhävaatteen papintakki tehdään jokaiselle mittojen ja toiveiden mukaan sopivaksi sukupuolesta riippumatta.¹⁶³

Pajunen toteaa, että pukeutuminen antaa tietyn viestin. Virkapukeutumisen tehtävänä on auttaa muita tunnistamaan tietty viranhaltija, ja muistuttaa myös pukeutujaa itseään siitä, mitä virkaa hän edustaa. Hyvä virkapuku on Pajusen mukaan yhdistelmä tunnustettavuutta ja mukavuutta. Sen kantaja tietää kuuluvansa tiettyyn joukkoon, mutta kokee myös olevansa oma itsensä. Hyvä virkapuku voimauttaa ja vapauttaa, huono vastaavasti ankeuttaa ja sitoo sellaisiin rooleihin, joissa ei ole hyvä olla. Pajusen mukaan eri vaate naispuolisille papeille viestittää enemmän sukupuolirooleja, kuin viran ykseyttä. Pajunen toteaa, että piispainkokouksen vuonna 2010 antamasta ohjeistuksen vanhanaikaisuudesta kertoo esimerkiksi se, että naispuolinen pappi saa käyttää housuja, mutta ei kaftania, kun taas miespuoliselle papille kaftani on ainoa mahdollinen juhlapuku.¹⁶⁴

Turun arkkihiippakunnan piispa Mari Leppänen ja Espoon hiippakunnan piispa Kaisamari Hintikka tekivät aloitteen piispainkokouksessa 5.4.2022 virkapukuohjeistuksen päivittämisestä. Heidän mukaansa nykyinen ohjeistus ei ole enää ajantasainen, ja monet käyttävät esimerkiksi Pyhävaatteen papintakkia tai sutaania sukupuolesta riippumatta. Uudessa ohjeistuksessa pukeutumista ei tulisi määritellä sukupuolen mukaan ja valinnanvapautta olisi lisättävä.¹⁶⁵ Piispainkokouksen kanslia sai aloitteen pohjalta tehtäväkseen laatia selvityksen papin virkapukeutumisesta. Selvitys toteutettiin piispainkanslian ja Kirkon tutkimuksen ja koulutuksen yhteistyössä papeille teettämällä kyselyllä, joka toteutettiin syksyllä 2022. Kyselyllä haluttiin selvittää, pitäisikö virkapuvun olla yhdenmukainen ja sukupuolesta riippumaton kaikille papeille sekä pitäisikö virkapuku ohjeistuksessa olla enemmän valinnanvapautta. Papin virkapukujen käytöstä ja tyytyväisyydestä ei ole aikaisemmin kysytty käyttäjiltä itseltään, joten

¹⁶² Haikala 2018.

¹⁶³ Koskinen 2018.

¹⁶⁴ Pajunen 2020.

kyselyn tarkoituksena oli selvittää pappien näkemyksiä ja mielipiteitä virkapukeutumisesta ja sen ohjeistuksesta. Kyselyn tulokset käsitellään piispainkokouksessa syksyn 2022 aikana ja valmistelu jatkuu sisäisenä prosessina. Kyselyn tulokset ovat vielä toistaiseksi salassa pidettäviä.¹⁶⁶ Leppäsen ja Hintikan aloitteen tarkoitus on lisätä valinnanvapautta pappien pukeutumisessa ja luottamusta siihen, että papit osaavat pukeutua tilanteeseen sopivalla tavalla. Leppäsen mukaan myös erottelu juhlapuvun ja tumman puvun välillä on tarpeetonta. Työuransa aloittaville papeille juhlapuvun hankkiminen on kallista, eikä sitä välttämättä käytetä usein. Tummu puku kävisi sekä juhla- että arkikäyttöön. Leppäsen mukaan Pyhävaatteen papintakki sopisi hyvin myös juhlapuvuksi, sillä monet käyttävät sitä jo nyt tummana pukuna. Myös Hintikka rinnastaa papintakin tummaksi puvuksi ja katsoo sen olevan sopiva myös juhkakäyttöön. Hänen mukaansa papit osaavat itse arvioida, mikä puku on mihinkin tilaisuuteen sopiva ilman liian tarkkoja ohjeistuksia. Turun arkkhiippakunnassa sekä Espoon hiippakunnassa papintakki hyväksytään jo nyt myös juhlapuvuksi, muissa hiippakunnissa näin ei ole.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Piispainkokouksen pöytäkirja 5.4.2022 § 7.

¹⁶⁶ Inkala 2022.

¹⁶⁷ Leppänen & Hintikka 2022.

5. Loppukatsaus

Olen tutkielmassani tarkastellut vaatetuksen ja pukeutumisen käsitteitä sekä eurooppalaista ja suomalaista pukuhistoriaa. Pukeutumisen historiassa on huomattu, että esimerkiksi luokkaero- ja sekä sukupuolta on ollut tapana erotella vaatetuksen avulla. Selkeiden erojen ajateltiin olevan Luojan luoman järjestyksen mukaisia, joita ei ollut sopivaa rikkoa. Myös naisten ajateltiin olevan saman järjestelmän mukaisesti miehille alisteisia. Sukupuoliroolit ja pukeutumismormit ovat sosiaalisesti opittuja, ja yleensä samassa kulttuurissa eläville yhtenäisiä. Pukeutuminen vaikuttaa myös identiteettiin, ja siihen miten ilmaisemme itseämme. Identiteetin ei tarvitse olla muuttumaton ja pukeutumisella voidaan tuoda ilmi erilaisia identiteettejä. Voimme pukeutumisessa toisinaan noudattaa yhteiskunnan sosiaalisesti opittuja pukeutumismormeja, ja toisinaan rikkoa niitä. Aikaisemmin sukupuolimormit ovat olleet hyvin tiukkoja. Miesten on pitänyt olla miehiä, naisten puolestaan naisia. Tämän on pitänyt näkyä myös pukeutumisessa. Sukupuolimormeja rikkova pukeutuminen on ollut vähintäänkin epäilyttävää. Viime aikoina ymmärrys sukupuolen moninaisuudesta on kuitenkin kasvanut. Enää ei ajatella samalla tavalla vaatteita ainoastaan miesten tai naisten vaatteina. Myöskään normatiivista feminiinisyyttä ei enää yhdistetä ainoastaan naisten vaatteisiin, eikä normatiivista maskuliinisuutta miesten vaatteisiin. Opittuja sukupuolimormeja on alettu jopa tarkoituksenmukaisesti rikkomään pukeutumisessa. Monet vaateyritykset ovat alkaneet valmistamaan sukupuolineutraaleja vaatteita sekä maskuliinisuudella ja feminiinisyydellä leikitteleviä vaatteita.

Raamatussa on kaksi luomiskertomusta, joista ensimmäisessä luominen alkaa pimeästä tyhjyydestä ja päättyy miehen ja naisen luomiseen (Gen. 1:1–2:4a). Toisessa luomiskertomuksessa ihminen (hepr. *adam*) luodaan ensimmäisenä. Tässä vaiheessa ihminen on vielä sukupuoltaan eriytymätön olento. Sanaa *adam* käytetään kuitenkin myöhemmin ainoastaan miehestä, ei koskaan naisesta. Nainen luodaan vasta viimeisenä miehen kylkiluusta hänen kumppanikseen (Gen. 2:4b–3:24). Miehen luominen ennen naista on vaikuttanut juutalaisessa ja kristillisessä kontekstissa sukupuolten väliseen hierarkkiseen asemaan. Martti Nissinen toteaa artikkelissaan *Oliko kaikki Eevan syytä?*, että nainen luotiin miehen apulaiseksi (hepr. *ezer kenegdo*, joka on suoraan käännettynä apu, joka on kuin häntä vastapäätä). Myös naisen luominen miehen kylkiluusta on tulkittu osoitukseksi naisen alisteisesta asemasta. Kun nainen vietteli miehen syntiin, Jumala kirosi naisen määräämällä hänelle synnyttämisen tuskan. Tämän tulkinnan mukaan naisen rooleja ovat alamainen, apulainen, viettelijä ja synnyttäjä.¹⁶⁸ Tämän näkemyksen pohjalta jään kuitenkin pohtimaan, onko nainen edelleen joissakin tapauksissa

¹⁶⁸ Nissinen 2002, 23; 25–26.

miehelle alisteinen. Tasa-arvon saralla on tapahtunut viime aikoina paljon kehitystä. Pohdin, laahaako Suomen evankelisluterilainen kirkko tasa-arvon saralla kuitenkin jäljessä. Ei ainoastaan sukupuolittavan virkapukuohjeistuksensa vuoksi. Vuoden 2019 tilaston mukaan kirkon papisto jakautuu melko tasaisesti miehiin ja naisiin, muunsukupuolisia tilastoissa ei ole huomioitu. Kaikista kirkon työntekijöistä naisia on yli 70 %. Kuitenkin kirkkoherroista, eli seurakunnan johtajana toimivista papeista ainoastaan 25 % on naisia.¹⁶⁹ Naispuolisten pappien virkapuvuissa papin virkatunnukset eivät ole yhtä selkeät kuin miespuolisilla papeilla. Jotkut eivät edes tunnista Valonsäde-pukua papin vaatteeksi. Tämä on mielestäni eriyttävää ja piispa Hintikan mukaisesti, jopa vaarallista silloin kun naispuolisia pappeja syrjitään virassa sukupuolen perusteella.

Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien virkapuvuissa pukeutumisen merkitykset liittyvät toisiinsa kiinnostavalla tavalla. Pukuhistorian valossa monet muoti-ilmiot ovat vaikuttaneet myös pappien virkapukuihin. Miespuolisten pappien nykyinen virkapuku kaftaani on muotoutunut arkikäyttöön tarkoitettua puvuntakista. Samoin naispuolisille papeille suunniteltiin virkapuvuksi ensin jakkupuku muistuttava Vuokko. Myöhemmin virkapuvuksi tullut Valonsäde suunniteltiin silloiseen pukumuotiin sopivaksi, ja puvun eri osat voi valita mieltymystensä mukaisesti. Kuten aikaisemmin jo mainitsin, virkapuku muistuttaa mielestäni kuitenkin enemmän matkustamohenkilökunnan virkapukua, kuin papin pukua. Mielenkiintoista oli huomata tutkimuksen edetessä, että tämä on muillekin naisten univormuille tyypillinen kehityskulku.

Myös identiteetti vaikuttaa pappeuteen ja toisinpäin. Suurimmalla osalla papeista on selkeä pappisidentiteetti, ja he kokevat olevansa pappeja myös työpaikan ulkopuolella. Heidän identiteettinsä vaikuttaa kuitenkin myös siihen, miten he pappisvirkaansa hoitavat. Myös pukeutumisella voi olla vaikutusta siihen, minkälaiseksi papiksi kukin kokee itsensä. Kuten tässä työssä on huomattu, vaatetus, joka tuntuu päällä hyvältä ja omalta vahvistaa ja voimauttaa. Tavalla tai toisella huono puku tuntuu puolestaan vieraalta ja ankeuttaa. Tällä hetkellä pappien virkapukuohjeistus on sidoksissa binääriseen sukupuolijaotteluun. Myöskin tarkka ohjeistus määrittää sen, mitä pukua tulee käyttää missäkin tilanteessa. Uskon, että lisäämällä valinnanvapautta pappien virkapukeutumisessa on vaikutusta myös pappisidentiteettiin. Virkapuvussa, jossa on hyvä työskennellä ja joka tuntuu omalta, on miellyttävämpi toimittaa virkaa, kuin puvussa, joka ei tunnu omalta. En kuitenkaan usko, että virkapukuohjeistuksen muuttaminen vähemmän rajoittavaksi muuttaa pappien pukeutumista liian sekavaksi ja toisis-

¹⁶⁹ Kirkko on suuri työnantaja s.a..

taan erilaisiksi. Tämä oli joidenkin piispojen pelko. Mikäli pappi saisi oman valintansa mukaan valita joko kaftaanin, Valonsäde-puvun tai Pyhävaatteen papintakin tai sutaanin, pysyisi yleisilme yhä selkeänä ja yhtenäisenä.

Ymmärryksemme sukupuolen moniaisuudesta on kasvanut viime aikoina. Mielestäni sukupuolitettu virkapukuohjeistus, jossa on ohjeet ainoastaan binäärisesti määritetyille sukupuolille, ei ole enää nykyaikana ajantasainen. Liturgisessa pukeutumisessa korostetaan selvästi pappisviran ykseyttä ja ne ovat kaikille samanlaiset. Sukupuolitettu virkapukuohjeistus on mielestäni ristiriidassa ykseyttä korostavan virkateologian kanssa. Monet piispat kokivat tärkeäksi, että pappi tunnustetaan virkapuvussaan papiksi. En kuitenkaan usko, että virkapukuohjeistuksen muuttaminen piispa Leppäsen ja piispa Hintikan ehdottamalla tavalla aiheuttaisi niin paljon hämmennystä, ettei pappeja enää tunnustettaisi. Monet papit käyttävät jo nyt ainakin tummana pukuna, mutta Espoon hiippakunnassa ja Turun arkkihiippakunnassa myös juhlapukuna Pyhävaatteen papintakkia tai sutaania. Uskon, että myös nämä papit tunnustetaan vaatteidensa perusteella papeiksi. Virkapuku ei kuitenkaan ole ainakaan juhlapukuna virallinen, sillä sitä ei ole mainittu nykyisessä virkapukuohjeistuksessa. Uusi ohjeistus toisi myös selkeyttä jo nyt käytössä oleviin virkapukuihin. Myös liian tarkka ja kontrolloiva ohjeistus on mielestäni tarpeeton. Nykyisessä virkapukuohjeistuksessa määritellään tarkasti kenkiä ja sukia myöten, mitä tulee käyttää milloinkin. Tämä antaa mielestäni hyvin holhoavan vaikutelman. Uskon pappien olevan kykeneviä päättämään, minkälainen vaatetus on mihinkin tilaisuuteen sopiva, arvokas ja virkaa tukeva.

Piispa Mari Leppäsen ja piispa Kaisamari Hintikan antama ehdotus virkapuku ohjeistuksen muuttamisesta vähemmän kontrolloivaksi ja sukupuolineutraaliksi, on mielestäni hyvä. Se antaisi papeille enemmän valinnanvapautta pukuvalinnoissaan, ja mahdollistaisi saman vaatteen käyttämisen niin juhla- kuin arkipukuna. Näin erilaisia pukuja ei myöskään tarvitsisi useampaa erilaisiin käyttötarkoituksiin, joka olisi myös ekologisesti kestävämpää. Virkapukua ei tarvitsisi myöskään valita binäärisen sukupuolimääritelmän mukaisesti, vaan jokainen saisi valita itselleen sopivan vaihtoehdon joko kaftaanista, Valosäde-puvusta tai Pyhävaatteen sutaanista tai papintakista. On myös hyvä, että virassa olevien pappien mielipiteitä nykyisistä virkapuvuista on kuultu. Jään mielenkiinnolla odottamaan kyselyn tuloksia, ja piispainkokouksen päätöstä uudesta virkapukuohjeistuksesta.

Kirjallisuusluettelo

- Ahoniemi, Pirkko (2003) Taidekokemuksesta Omaksi Vaatteeksi – vaatetuksen suunnitteluprosessi identiteetin rakentajana. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 77–107.
- Antila, Hanna (2022). Papin kaulassa on voinut olla sokeripala tai myllynkivi – aiemmin papin tyyliin saattoi kuulua myös peruukki. *Kirkko ja kaupunki*. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/papin-kaulassa-on-voinut-olla-sokeripala-tai-myllynkivi-aiemmin-papin-tyyliin-saattoi-kuulua-myos-peruukki> (luettu 3.11.2022).
- Anttila, Marja (2003). Vaatetuksen kulutus ja sen tutkimuksen problematiikka. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 31–50.
- Apostolinen suksessio (s.a.). *Suomen evankelisluterilainen kirkko*. https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Apostolinen_suksessio (luettu 10.8.2022).
- Black, Alexandra, Oriole Cullen, Ann Kay, Sally Regan, Shelley Tobin & Heather Vaughan (toim.) (2012). *Muoti – Tyyli ja vaatteet kautta aikojen*. Suomentanut Laura ja Olga Jänisniemi. Helsinki: Tammi.
- Craik, Jennifer (2005). *Uniforms exposed – From Conformity to Transgression*. Oxford: Berg Publishers.
- Gender, Dress, and Fashion (2021). *Encyclopedia of Clothing and Fashion*. <https://www.encyclopedia.com/fashion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/gender-dress-and-fashion> (luettu 31.10.2021).
- Haikala, Topias (2018). "Papinpuvun idea ei ole, että henkilö tunnustetaan nais- tai miespapiksi" – vetoamus kehottaa luopumaan sukupuolittuneista virka-asuista. *Kirkko ja kaupunki*. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/papinpuvun-idea-ei-ole-etta-henkilo-tunnustetaan-nais-tai-miespapiksi-vetoamus-kehottaa-luopumaan-sukupuolittuneista-virka-asuista#244ab20b> (luettu 17.11.2021).
- Hintikka, Kaisamari (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 10.10.2022.
- Honeyman, Katrina (2003). Following Suit: Men, Masculinity and Gendered Practices in the Clothing Trade in Leeds, England, 1890–1940. Barbara Burman & Carole Turbin (toim.), *Material Strategies, Dress and Gender in Historical Perspective*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 56–76.
- Honkavaara, Neene (2003). Pukeutumisen kontekstuaalisuus. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 269–287.
- Häkkinen, Seppo (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 5.8.2022.
- Inkala, Anna-Kaisa (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 2.11.2022.

- Jacobs, Bel (2019). Seven ways fashion has changed in the 2010s. *BBC Culture*.
<https://www.bbc.com/culture/article/20191209-seven-ways-fashion-has-changed-in-the-2010s> (luettu 3.11.2022).
- Jolkkonen, Jari (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 9.8.2022.
- Kaiser, Susan B. (1997). *The Social Psychology of Clothing – Symbolic Appearances in Context*. New York: Fairchild Publications.
- Keskitalo, Jukka (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 29.8.2022.
- Kirkko on suuri työnantaja (s.a.). *Suomen evankelisluterilainen kirkko*. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilastotietoa/henkilosto> (luettu 6.11.2022).
- Kivimäki, Satu (2003). Aikuisen naisen vaatekaappi. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 249–267.
- Kolmas sukupuolimerkintä tukee itsemääräämisoikeutta (2018). *Seta*.
<https://seta.fi/2018/11/05/kolmas-sukupuolimerkinta-tukee-itsemaarittelyoikeutta/> (luettu 1.11.2022).
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva (2003). Vaatetus, pukeutuminen ja muoti – ero ja erottamattomuus. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 1–16.
- Koskinen, Päivikki (2018). Pappien pukeutumista säätelevät piispainkokouksen ohjeet, mutta virkapuvun tärkeimmän tunnuksen voi askarrella vaikka maitopurkista. *YLE*.
<https://yle.fi/uutiset/3-10432733> (luettu 17.11.2021)
- Laajasalo, Teemu (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 26.10.2022.
- Laux, Cameron (2021). The gender-fluid look that fans love. *BBC Culture*.
<https://www.bbc.com/culture/article/20210308-the-empowering-androgynous-look-that-pop-fans-love> (luettu 2.11.2022).
- Leppänen, Mari (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 26.10.2022.
- Lönnqvist, Bo (1979). *Kansanpuku ja kansallispuuku*. Helsinki: Otava.
- Mikkola, Kati (2019). Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat – Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.), *Säädyllyistä ja säädyttöntä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 147–178.
- Muoti (s.a.). *Kielitoimiston sanakirja*.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/muoti?searchMode=all> (luettu 4.8.2022).
- Mäntylä, Late (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 26.10.2022.

- Naiset pappeina 30 vuotta (s.a.). *Suomen evankelisluterilainen kirkko*.
<https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/naiset-pappeina-30-vuotta> (luettu 8.8.2022).
- Nevala, Seija-Leena (2019). Lottapuku naisten maanpuolustusidentiteetin rakentajana ja ylläpitäjänä. Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.), *Säädystä ja säädystä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 241–275.
- Nissinen, Martti (2002). Oliko kaikki Eevan syytä? Riikka Härkönen & Laura Nevanlinna (toim.), *Eevan tie alttarille – Nainen kirkon historiassa*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 22–34.
- Palmer Susan J. & Paul Gareau (2017). Belief. Alexandra Palmer (toim.). *A Cultural History of Dress and Gender in the Modern Age*. Lontoo: Bloomsbury, 85–106.
- Pajunen, Mika (2020). Sama virka – sama verkko. *Osuuskunta Pyhävaate & kaikki taivaan tavarat*. <https://www.pyhavaate.fi/en/post/9775> (luettu 17.11.2021).
- Pappi (s.a.). *Suomen evankelisluterilainen kirkko*. <https://evl.fi/sanasto/-/glossary/word/Pappi> (luettu 10.8.2022).
- Piikkilä-Nieminen, Anniina (1995). *Suomen evankelisluterilaisen kirkon pappien työvaatetus. Pappien mielipiteitä jumalanpalveluspuvusta ja papin virkapuvusta*. Käsiyötieteen syventävien opintojen tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Piispainkokouksen ohje papin ja lehtorien virkapukeutumisesta, piispainkokous 14.–15.9.2010, asianumero 2010–00582.
- Piispainkokouksen pöytäkirja 5.4.2022 § 7.
- Poisuo Pirkko (2020). Viesti ja valo. *Naisteologit r.y. jäseninfo 3/2020*. <https://akiliitot.fi/wp-content/uploads/2021/04/JASENINFO-3-2020.pdf> (luettu 8.8.2022).
- Prästens kläder (2022). *Svenska kyrkan*. <https://www.svenskakyrkan.se/det-textila-kulturarvet/prastens-klader> (luettu 3.11.2022).
- Puku (s.a.). *Kielitoimiston sanakirja*.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/puku?searchMode=all> (luettu 4.8.2022).
- Pylkkänen, Riitta (1956). *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Pylkkänen, Riitta (1970). *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Helsinki: Oy Weiling + Göös Ab.
- Pylkkänen, Riitta (1982). *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla*. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Raunio, Anna-Mari (2003). Rajoja, reunoja, vaatteita ja tiloja. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 51–76.

- Reddy, Karina (2021). 2000–2009. *Fashion History Timeline*.
<https://fashionhistory.fitnyc.edu/2000-2009/> (luettu 3.11.2022).
- Repo, Matti (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 2.8.2022.
- Saarinen, Satu (2011). Virkapukeutuminen ja sukupuoli. *Kaleva*.
<https://www.kaleva.fi/virkapukeutuminen-ja-sukupuoliero/2418289> (luettu 17.11.2021).
- Salomäki, Matti (2022). Henkilökohtainen tiedonanto 2.8.2022.
- Samadder, Rhik (2022). Harry Styles can get away with wearing a skirt. But can I? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/fashion/2022/jul/11/harry-styles-can-get-away-with-wearing-a-skirt-but-can-i> (luettu 2.11.2022).
- Seppälä, Silja-Riikka (2022). Iraninsuomalainen Azzar MTV:lle mielenosoituksista: "Naiset ovat Iranissa pyytäneet 44 vuotta, että saisivat itse päättää, mitä pukea päälleen" *MTV*. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/iraninsuomalainen-azzar-mtv-lle-mielenosoituksista-naiset-ovat-iranissa-pyytaneet-44-vuotta-etta-saisivat-itse-paattaa-mita-pukea-paalleen/8522518> (luettu 31.10.2022).
- Steele, Valerie (1989). Appearance and Identity. Claudia Brush Kidwell & Valerie Steele (toim.), *Men and Women Dressing the Part*. Washington: Smithsonian Institution Press, 6–21.
- Sukupuolen moninaisuus (2021). *THL*. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus> (luettu 13.12.2021).
- Turunen, Arja (2019). Säädystä ja miesmäistä – Naisten housut ja sukupuolikäsitysten muutos 1900-luvulla. Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.), *Säädystä ja säädystä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 276–307.
- Turunen, Arja & Anna Niiranen (2019). Pukeutumisen muuttuvat merkitykset – Pukeutumisen historia ja sen tutkimus. Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.), *Säädystä ja säädystä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 11–49.
- Uotila, Merja (2019). Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan – Pukeutuminen miehen varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä. Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.), *Säädystä ja säädystä – Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 115–144.
- Uotila, Minna (2003). Vaatetus filosofiana, tuotesuunnittelu- ja tutkimusalana. Ritva Koskennurmi-Sivonen & Anna-Mari Raunio (toim.), *Vaatekirja*. Helsinki: Yliopistopaino, 17–30.

- Utriainen, Terhi (2006). *Alaston ja puettu – Ruumiin ja uskonnon ääret*. Tampere: Vastapaino.
- Vaate (s.a.). *Kielitoimiston sanakirja*.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/vaate?searchMode=all> (luettu 4.8.2022).
- Vänskä, Annamari (2017). Gender and Sexuality. Alexandra Palmer (toim.). *A Cultural History of Dress and Gender in the Modern Age*. London, UK: Bloomsbury, 107–129.
- Young, Malcom (1992). Dress and Modes of Address: Structural Forms for Policewomen. Ruth Barnes & Joanne B. Eicher (toim.). *Dress and Gender – Making and Meaning*. Oxford: Berg Publishers, Inc, 266–285.